

Važnost standarda međunarodnih organizacija u priznanju i provođenju prava LGBTQIA+ osoba u Republici Hrvatskoj

---

Marinović, Iva

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:147009>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-07**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Iva Marinović

**VAŽNOST STANDARDA MEĐUNARODNIH
ORGANIZACIJA U PRIZNANJU I PROVOĐENJU PRAVA
LGBTQIA+ OSOBA U REPUBLICI HRVATSKOJ**

ZAVRŠNI RAD

Mentorica:

izv. prof. dr. sc. Antonija Petričušić

Zagreb, 2022.

Sadržaj

1. Uvod	2
2. Spol, rod i seksualna orijentacija od sociološkog do pravnog utemeljenja	3
3. Standardi europskih međunarodnih organizacija koji kodificiraju prava LGBTQIA+ osoba	11
3.1. <i>Europska Unija</i>	12
3.1.1. <i>Promoviranje ljudskih prava LGBTQIA+ osoba u vanjskoj politici proširenja Europske unije</i>	13
3.1.2. <i>Djelovanje Europskog parlamenta u području priznanja i provedbe prava LGBTQIA+ osoba</i>	16
3.2. <i>Vijeće Europe</i>	20
3.2.1. <i>Povjerenik za ljudska prava</i>	20
3.2.2. <i>Odbor ministara</i>	22
3.2.3. <i>Parlamentarna skupština</i>	23
3.2.4. <i>Europski sud za ljudska prava</i>	27
4. Primjena međunarodnopravnih standarda zaštite prava LGBTQIA+ osoba u Republici Hrvatskoj	32
5. Zaključak	38

Važnost standarda međunarodnih organizacija u priznanju i provođenju prava LGBTQIA+ osoba u Republici Hrvatskoj

Cilj ovog rada je prikazati važnost utjecaja međunarodnih organizacija na poboljšanje položaja LGBTQIA+ osoba diljem svijeta, a i u Hrvatskoj. Tema ovog rada bitna je jer LGBTQIA+ osobe još uvijek u većini država trpe neravnopravnost, stigmatu, diskriminaciju ili čak bivaju žrtvama nasilnih zločina iz mržnje. Međunarodne organizacije za ljudska prava propisivanjem standarda zaštite ljudskih prava LGBTQIA+ osoba doprinose uspostavi standarda koji obvezuju mnoge države, te na taj način doprinose osnaženju ljudskih prava LGBTQIA+ osoba.

Rad uvodno objašnjava zašto su i kako spol, rod i seksualna orijentacija postale kodificirane u međunarodnom i domaćem pravu. Rad potom kroz instrumente međunarodnih organizacija s europskog kontinenta, Vijeća Europe i Europske Unije, razlaže kako se oni primjenjuju u državama članicama, posebice u kontekstu zakonskih promjena koje možemo pratiti u Republici Hrvatskoj.

Ključne riječi: LGBTQIA+ prava, seksualne manjine, diskriminacija, međunarodne organizacije na tlu Europe, važnost međunarodnih standarda ljudskih prava.

Importance of the standards of international organizations in recognition and implementation of the rights of LGBTQIA+ people in the Republic of Croatia

The aim of this paper is to present the importance of the influence of international organizations on improving the position of LGBTQIA+ people around the world, and in Croatia as well. The topic of this work is important because LGBTQIA+ people still endure with inequality, stigma, discrimination or even become victims of violent hate crimes. By prescribing standards for the protection of the human rights of LGBTQIA+ people, international human rights organizations contribute to the establishment of standards that bind many countries, and thus contribute to the strengthening of the human rights of LGBTQIA+ persons.

The paper preliminarily explains why and how sex, gender and sexual orientation became codified in international and domestic law. The paper then, through the instruments of international organizations from the European continent, the Council of Europe and the European Union, explains how they are applied in the member states, especially in the context of legislative changes that can be followed in the Republic of Croatia.

Keywords: LGBTQIA+ rights, sexual minorities, discrimination, international organizations at the European continent, importance of international human rights standards.

Izjava o izvornosti

Ja, Iva Marinović pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica završnog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Ime i prezime: Iva Marinović

Datum: 6. rujna 2022.

1. Uvod

LGBTQIA+ zajednicu čine lezbijke, gejevi, biseksualne, transrodne, *queer*, međuspolne te aseksualne osobe. Smatraju se manjinom u društvu zbog dvaju čimbenika; brojnosti i obilježja, odnosno seksualne orijentacije i rodnog identiteta kojima odskakuju od tradicionalnih heteronormativnih društvenih standarda. Poblize, pripadaju seksualnim manjinama te su samim time žrtve društvenih predrasuda, stereotipa, diskriminacije, podrugivanja, umanjivanja, čime im je stvoren izrazito nepovoljan položaj u društvu.

Znanstvena te općenito društvena zainteresiranost za ovu temu dovela je do brojnih istraživanja i teorijskih rasprava kojima se potvrdila normalnost pripadanja ovoj seksualnoj manjini. Samim time, uslijedile su bitne znanstvene promjene, poput primjerice odluke o brisanju homoseksualnosti s liste duševnih poremećaja. Te su promjene, premda polako, dovele i do promjene društvenih stajališta, koju prate izmijene Ustava, zakona, normi i prakse, čime se postupno gradi bolji društveni, ali i pravni položaj LGBTQIA+ osoba. Iako neka društva pripadnost LGBTQIA+ zajednici još uvijek izjednačavaju s abnormalnošću, a u ponekima i dalje vidimo zastrašujuće primjere kriminaliziranja te kaznenog progona pripadnika seksualnih manjina, može se reći kako je većina (barem modernih) društava prihvatila znanstvene dokaze te u skladu s njima formirala nove stavove i načine ponašanja kojima su prihvatili LGBTQIA+ osobe kao njima (u potpunosti) jednake.

Veliku ulogu u mijenjanju društvene svijesti igraju i međunarodne organizacije koje djeluju kao svojevrsni vršitelji pritiska na države članice, ali i na one koje to nisu. Međunarodne organizacije smatraju se najvećim promotorima jednakosti svih osoba na svijetu, a samim time i LGBTQIA+ osoba, za čije se potpuno ostvarivanje jednakosti još uvijek treba boriti. Uz pomoć vlastitih institucija i tijela, međunarodne organizacije usvajaju norme, propise, uredbe, rezolucije, preporuke i ostale dokumente vezane uz prava LGBTQIA+ osoba te ulažu napore u njihovu implementaciju među državama članicama. Hrvatska je kao članica brojnih međunarodnih institucija također usvajala njihove razne standarde te zajedno s ostalim članicama radila na poboljšanju položaja LGBTQIA+ osoba u društvu.

Ovaj završni rad nudi objašnjenje spola, roda, seksualne orijentacije te seksualnih manjina, pobliže objašnjava karakteristike njihova nepovoljna položaja, navodi i opisuje međunarodne organizacije ključne za razvoj LGBTQIA+ prava, njihove standarde te važnost istih za Republiku Hrvatsku.

Informacije potrebne za pisanje ovog rada bit će prikupljene metodom korištenja već postojećih informacija, točnije, analizom sadržaja. Korištenje postojećih izvora informacija metoda je kojom se za daljnju analizu pojedine teme koriste oni podaci koji su ranije prikupljeni u druge svrhe (Sekulić, 2021). Tako se u ovom završnom radu nudi analiza već provedenih istraživanja na ovu temu, kao i analiza postojećih standarda međunarodnih organizacija.

*Budući da termin upotrijebljen u naslovu (LGBTQIA+) predstavlja relativno nov termin koji se konstantno mijenja, u radu će se koristiti i druga terminologija ovisno o fokusima autorica i autora čiji su radovi konzultirani u pripremi ovoga rada.

2. Spol, rod i seksualna orijentacija od sociološkog do pravnog utemeljenja

Hrvatski jezik ne koristi vlastitu LGBTQIA+ terminologiju, odnosno ne sačinjava vlastito nazivlje u tom području, već ga preuzima iz engleskog jezika (Buntak, 2020). Budući da engleski jezik ne razlikuje pojmove seks (seksualnost) i spol, već za oba pojma koristi riječ „sex“ vrlo često dolazi do zabune u hrvatskom jeziku, koji ima različite izraze za ove pojmove. Konfuzija je vidljiva u primjeru engleske riječi „*transsexuality*“ koju bi hrvatski jezik preveo kao „transseksualnost“ premda je pravo značenje te riječi „transspolnost“ (Arbanas, 2021).

Povijesni razvoj nastanka skraćenice LGBTQIA+ započinje sa riječju „*queer*“ koja je svoju seksualnu konotaciju dobila u SAD-u 1910-tih godina, kada je prisvojena kao termin samoidentifikacije muškaraca željnih istog spola. Nedugo nakon toga, sve je učestalijom postajala riječ „*gay*“, a zatim i „*lezbijka*“. Skraćenica LGBTQIA+ društvu je poznatija još u kraćem obliku, odnosno kao LGBT koja se počela koristiti u tek nedavnoj prošlosti. Takva je skraćenica osmišljena 1990-tih u akademskim, organizacijskim i aktivističkim krugovima koji su okupljali tadašnju političku scenu te su se tada, uz gejeve

i lezbijke, kao dio njihove zajednice, priznale i biseksualne te transrodne osobe (Kunzel, 2018). Danas je skraćenica šira te samim time priznaje više rodnih identiteta i seksualnih orijentacija.

Zajednicu LGBTQIA+ odlikuje raznolikost osoba, seksualnosti i rodnih identiteta. Tako skraćenicu razdjeljujemo na dva bitna dijela, seksualnu orijentaciju (LGB- lezbijke, gejevi i biseksualci) te na spolni (rodni) identitet (TQI- transspolne, međuspolne i queer osobe). Dakle, kratica LGBTQIA+ predstavlja tzv. krovni pojam koji „pokriva“ lezbijke, gejeve, biseksualne, transspolne, queer, međuspolne te aseksualne osobe. Konfuziju je donedavno predstavljalo slovo A, koje prema nekima stoji za saveznike (*allies*). Saveznici ipak nisu uključeni u skraćenicu, no svejedno predstavljaju značajni dio LGBTQIA+ zajednice, uzimajući u obzir da su njezini vrlo aktivni članovi. Najčešće se radi o članovima obitelji ili bliskim prijateljima pripadnika LGBTQIA+ zajednice, međutim ne isključuju se i ostali koji se bore za njihova prava i jednakost, bez obzira na to jesu li srodno ili prijateljski povezani sa članovima (Hancock & Haskin, 2015).

U javnom diskursu vrlo često dolazi do zamjene pojmova spola i roda te seksualnosti i seksualne orijentacije. Stoga će se u daljnjem dijelu teksta pobliže objasniti navedeni pojmovi.

Spol predstavlja biološku odrednicu koja označuje tijelo pojedinca (Arbanas, 2021a, prema Arbanas, 2021b), a definiran je raznim tjelesnim značajkama poput kromosoma, gonada, vanjskih i unutarnjih spolnih organa. Spol se dijeli na ženski i muški te je većini društva poznat kao takav; dihotoman i binaran koncept (Arbanas, 2021). Dakle, podrazumijeva postojanje samo dviju isključivih vrijednosti, odnosno pripadanje muškom ili ženskom spolu, dok je zapravo riječ o vrijednostima koje su relativne (Hasanagić, 2012). Naime, postoje i one osobe koje nemaju jasno određen spol, odnosno njihov spol predstavlja mješavinu i ženskih i muških bioloških elemenata (međuspolne osobe) na čijem je primjeru jasno da spol nije binaran koncept (Arbanas, 2021).

Spol predstavlja biološki (Arbanas, 2021), a rod psihološki i socijalni konstrukt (Kirshner, 1991, prema Arbanas, 2021). Rod kao socijalni konstrukt opisuje Vijeće Europe koje je rod definiralo kao „društveno konstruiranu definiciju muškarca i žene“ (Penezić & Šunjić,

2013; 78). Dakle, rod se temelji na društveno formiranim obrascima ponašanja koji se karakteriziraju kao muški i ženski.

Rod se najčešće promatra kroz sferu kulturno naučene uloge koju osoba stječe od rane dobi, kada prve ideje ponašanja, a u skladu s društvenim očekivanjima (ponašanje, oblačenje i sl.) potječu od obitelji, vrtića, škole, religije i medija (Hasanagić, 2012). Autori Penezić i Šunjić (2013) objašnjavaju da društvo svojim zadacima, funkcijama i ulogama koje pripisuje muškarcima i ženama zapravo dizajnira biološki spol. Rodne uloge odvijaju se kako na individualnoj, tako i na društvenoj razini. Individualnu razinu karakterizira oblikovanje rodne uloge kroz vlastite aktivnosti, dok je društvena razina vidljiva kroz ponašanje koje se odvija sukladno očekivanjima okoline (Penezić & Šunjić, 2013). Najpopularniji je primjer razdvajanja muških i ženskih rodni uloga pripisivanje ženi uloge majke i kućanice, a muškarcu uloge osobe koja opskrbljuje svoju obitelj. Muške rodne uloge često se uzimaju kao norma za društvo općenito (Lithander, 2000, prema Penezić & Šunjić, 2013). Budući da su rodne uloge vezane uz društvo, odnosno određenu kulturu, znatno se razlikuju ovisno o sredini. Vrlo je bitno napomenuti kako je rod dinamična kategorija te je shodno tome podložan promjenama i preispitivanjima (Hasanagić, 2012). Povijesni primjer takvih promjena predstavljaju francuski i engleski kraljevi iz 18. stoljeća, za koje je nošenje perika, šminke i haljina bilo sasvim uobičajeno, dok je danas karakteristično za žensku rodnu ulogu (Harari, 2015, prema Arbanas, 2021). Promjene rodni uloga vidljive su i danas kroz suvremene društvene pokrete koji za cilj imaju opovrgnuti tradicionalne rodne uloge (Köttig i sur., 2017, prema Graff & Korolczuk, 2022).

Uz rodne uloge koje predstavljaju socijalni konstrukt vezan uz rod, bitno je objasniti i rodni identitet koji predstavlja psihološki. Rodni identitet dio je pojedinčeva ukupnog identiteta, njegovog vlastitog doživljaja sebe i onoga kakvim se predstavlja u društvu (Kirshner, 1991, prema Arbanas, 2021). Arbanas (2021) napominje kako rodni identitet uključuje i pojedinčev spol, ali koji ne mora nužno proizlaziti iz njega ili pak biti u suglasju s njim. Govoreći o rodnom identitetu, osoba zapravo govori koliko se poistovjećuje sa svojim rodnom, odnosno koliko sebe doživljava kao ženu ili muškarca, koliko se osjeća muževno ili ženstveno, u kojoj se mjeri poistovjećuje s ostalim ženama

ili muškarcima, u kojoj mjeri pripada ženskom ili muškom svijetu, i slično (Arbanas, 2021).

Pojam seksualna orijentacija sadrži više definicija. Radi se o višedimenzionalnom pojmu koji obuhvaća identitet, privlačnost i ponašanje (Lauman i sur., 1994, prema Galupo i sur., 2016) te je shvaćen kao unutarnji mehanizam koji usmjerava seksualne i romantične interese pojedinca (Rosario & Schrimshaw, 2014, prema Galupo i sur., 2016). Davies (2012) seksualnu orijentaciju definira kao emocionalnu, ljubavnu i/ili seksualnu sklonost prema muškarcima, ženama, zatim i muškarcima i ženama te, u novije vrijeme, prema osobama rodne raznolikosti. Naime, tradicija pokazuje kako seksualna orijentacija uključuje heteroseksualne, homoseksualne i biseksualne osobe, no kroz posljednjih par godina u seksualnu orijentaciju uključuju se i one osobe koje ne pokazuju sklonost niti prema muškarcima, niti prema ženama, kao i one osobe koje pokazuju sklonost prema transrodnim osobama (Davies, 2012).

Autori Bailey i sur. (2012) objašnjavaju da je seksualna orijentacija teško mjerljiv pojam. Iako bi bilo jednostavno zaključiti da će se osobe koje su homoseksualno orijentirane identificirati kao homoseksualci ili lezbijke tome nije uvijek slučaj. Kao primjer navode osobe koje se nalaze u spolno odvojenim okruženjima, u kojima se uključuju u homoseksualne aktivnosti, dok u međuvremenu imaju stabilan heteroseksualni odnos izvan tog okruženja (primjerice, internati i vojska). Nadalje, zadržavanje heteroseksualnog identiteta uz homoseksualno ponašanje varira u različitim kulturnim kontekstima. Tako je recimo u određenim kulturama izrazito jednostavno održavanje takvog načina seksualnog života, dok se u drugima osoba mora izjasniti kao homoseksualac kako bi mogla pronaći partnera (Bailey i sur., 2016). Kada je riječ o razumijevanju transrodnog iskustva, seksualna orijentacija se koristi kao jedan od načina kojima se može opisati raznolikost transrodnih iskustava. Ona je utemeljena na samoidentifikaciji transrodne osobe ili iskazanoj privlačnosti. Tako recimo transrodni pojedinci navode niz trenutnih seksualnih identiteta (Dargie i sur., 2014, prema Galupo i sur., 2016) koji se razlikuju od onih prije tranzicije (Rowniak & Chesla, 2013, prema Galupo i sur., 2016). Također je utvrđeno da transrodne osobe podržavaju pluriseksualne (privlačnost više spolova), odnosno nebinarne seksualne identitete, kao što su recimo biseksualci, panseksualci, queer identiteti, i slično (Dargie i sur., 2014, prema

Galupo i sur., 2016). Vrlo je važno za napomenuti kako se seksualnost transrodnih osoba često mijenja nakon socijalne, odnosno medicinske tranzicije (Galupo i sur., 2014, prema Galupo i sur., 2016).

LGBTQIA+ osobe spadaju u seksualne manjine te predstavljaju skupinu ljudi sa seksualnim načinom života kakav veliki dio društva nerijetko smatra psihološki i moralno manjkavim. Termin „seksualne manjine“ prvotno se pojavio 1960-tih u Sjedinjenim Američkim Državama te zapadnoeuropskim državama kao rezultat nove promjene u seksualnim kulturama (Nichols & Shernoff, 2000). Bettinger (2002) navodi kako „živimo u seksualno multikulturalnom društvu. Različiti načini izražavanja vlastite seksualnosti dovode do pojave različitih supkultura unutar dominantne Američke kulture“ (Bettinger, 2002, prema Nichols & Shernoff, 2000; 380). Ovoj manjini ne pripadaju samo lezbijke, gejevi, biseksualne i transrodne (LGBT) osobe, već i oni koje prakticiraju razne vrste dominantno-submisivnog seksa poput BDSM-a (*bondage*- ropstvo, *discipline*- disciplina i *sadomasochism*-sodomazohizam) i, također, osobe koje su pioniri različitih oblika poligamije (Nichols & Shernoff, 2000). Premda pripadnike ove manjine predstavljaju sve prethodno navedene supkulture, ona se najčešće nadovezuje uz LGBT populaciju (Report of PUCL, 2001 prema Math & Seshadri, 2013).

Hetero-normativna društva, u kojima prevladava muško-ženska dihotomija, često zamagljuje činjenicu da su pripadnici ove manjine ljudska bića (Math & Seshadri, 2013). Njihova seksualna orijentacija ili način vođenja seksualnog života, koji odudaraju od uobičajenog, ovu manjinu stavlja u nepovoljan položaj. Povijest seksualnih manjina ispunjena je proganjanjem i represijom. To je proganjanje u prošlosti nerijetko dovodilo do toga da se pripadnici ove manjine trebaju sakrivati kako bi očuvali vlastiti život, fizičku sigurnost i slobodu. Mnogi to moraju činiti i danas u pretežno afričkim i azijskim državama gdje je homoseksualnost kažnjiva i smrću (Itaborahy & Zhu, 2014, prema Vučković Juroš, 2015). Premda u zapadnim zemljama to više nije slučaj, ovakva prošlost nije toliko davna. Mondimore (2003) objašnjava kako je malo poznato da su upravo homoseksualci, uz Židove i Rome, predstavljali jednu od najvećih žrtava njemačkih koncentracijskih logora, a također su imali istu sudbinu nošenja oznake; ružičasti trokut (Mondimore, 2003, prema Vučković Juroš, 2015).

Mentalno zdravlje pripadnika seksualne manjine znatno je oštećeno u odnosu na one koji nisu pripadnici iste. To potvrđuje i teorija manjinskog stresa- pripadnici seksualne manjine suočavaju se s povećanim razinama stresa zbog diskriminacije, osuđivanja, stigmatizacije i predrasuda koji uzrokuju pogoršanje mentalnog, tjelesnog i zdravstvenog stanja te dovode do veće vjerojatnosti korištenja neprilagodljivih strategija suočavanja sa stresom (Hatzenbuehler, 2009, prema Birkett i sur., 2015). Diskriminacija i stigmatizacija seksualnih manjina dovodi do povećanog rizika za razvoj raznih emocionalnih poremećaja u njenih pripadnika (Hatzenbuehler i sur., 2008, prema Math & Sheshadri, 2013). Posljedice tjelesnog, verbalnog i seksualnog zlostavljanja seksualnih manjina manifestiraju se kroz napadaje panike, depresiju, poremećaje prehrane, iskrivljene slike o sebi te suicidalne ideje čime se povećava i rizik od samoubojstva (Makadon 2011, prema Math & Sheshadri 2013). Koken i sur. (2009) navode kako su transrodne osobe bile odbačene od strane svojih obitelji te prisiljene napustiti vlastiti dom ili su ga pak samostalno napustile prije svog identificiranja pred članovima obitelji zbog straha od odbacivanja. Samim time povećan je rizik od siromaštva, beskućništva i ostalih negativnih posljedica koje ih prate (Koken i sur., 2009, prema Math & Sheshadri, 2013). Iz svega se navedenog zaključuje kako visoka razina diskriminacije seksualnih manjina stoji kao temelj većeg rizika psihijatrijskog morbiditeta među njenim pripadnicima. Mentalno zdravlje nije jedini narušen aspekt u životu pripadnika seksualnih manjina. Naime, zbog diskriminacije, zločina počinjenim nad njima i visoke razine socijalne isključenosti pripadnici seksualnih manjina bore se s manjkom samopoštovanja i osjećajem društvene odgovornosti (Khan i sur., 2009, prema Math & Sheshadri, 2013). Primjer narušavanja njihova socijalnog života, odnosno blagostanja, vidljiv je u tome kako su pojedini pripadnici, pokleknuvši društvenom pritisku i normama, sklopili bračne/heteroseksualne/monogamne odnose. Iz toga proizlazi iznimno nezadovoljstvo koje završava s razvodom braka/odnosa ili pak s kontinuiranom lošom kvalitetom života. Uz navedeni primjer postoje i brojni drugi. Primjerice, zabrana ulaska u javne ili privatne prostore, kao što su hoteli, kina, i slično. Ovakav oblik diskriminacije prati i diskriminacija na radnim mjestima, čiji ekstremiteti dovode do toga da su pripadnici seksualnih manjina društveno natjerani baviti se prostitucijom i prosjačenjem (Math & Sheshadri, 2013). Zahvaljujući sve učestalijim promjenama u društvenoj svijesti, posljednjih godina nailazimo na manje slučajeva prethodno navedenih primjera, odnosno

teških oblika diskriminacije, čemu je zaslužna činjenica da se u današnje doba teško i otvoreno diskriminatorno ponašanje prema pripadnicima seksualnih manjina smatra manje društveno prihvatljivim.

Spolne i rodne raznolikosti nisu nove društvene pojave, odnosno postojale su prije porasta društvene svijesti o njima i šireg prihvaćanja LGBTQIA+ osoba. Međutim, može se reći kako one predstavljaju porast razumijevanja ljudskog iskustva te odmicanje od starih uvjerenja i načina razmišljanja, poput onoga da spol nije i društveno, već samo biološki definiran (Bowmani & Cukor, 2021) ili da je seksualna orijentacija pitanje izbora, odnosno nešto na što pojedinac može utjecati. Jedino što pojedinac može izabrati jest hoće li prihvatiti vlastitu seksualnu orijentaciju ili ne (Kondor Langer, 2015). Današnje spolne i rodne raznolikosti predstavljaju i svojevrsnu evoluciju u priznanju ljudskih prava LGBTQIA+ osoba (Bowmani & Cukor, 2021). Premda je društvena svijest o jednakosti pripadnika LGBTQIA+ zajednice s ostatkom društva porasla, i dalje je vidljiva visoka razina različitih oblika diskriminacije prema njenim pripadnicima.

Jedan od najpoznatijih primjera diskriminacije jest homofobija koja predstavlja niz osjećaja, negativnih stavova i na njima utemeljenih ponašanja prema ljudima koji su identificirani ili pak percipirani kao gejevi, lezbijke i biseksualne osobe (Renzetti & Edleson, 2008, prema Ventriglio i sur., 2021). Poblježe se homofobija može razdijeliti na lezbofobiju, koja je usmjerena direktno na lezbijke, i bifobiju, usmjerenu direktno prema biseksualnim osobama. Poseban oblik homofobije predstavlja transfobija, o kojoj će više biti rečeno u nastavku. Mnogi su faktori koji dovode do homofobije, primjerice, predrasude, neznanje i s njim povezani strah od nepoznatog, nepovjerenje, mržnja, nelagoda, i slično. Činjenica jest da na homofobna uvjerenja veliki utjecaj imaju religijska, politička i kulturna uvjerenja. Uz to, pojedini autori napominju kako bi se ovaj izraz trebao promijeniti, budući da u sebi sadrži riječ „fobija“ koja označava nelogičan, odnosno abnormalan strah od određene stvari, a homofobija je utemeljena na stavovima (Plummer, 2016, prema Ventriglio i sur., 2021).

Transfobija predstavlja adaptaciju homofobije te je izvorno, jednako kao i homofobija, bila gledana kao iracionalan, interpersonalni strah i gađenje prema osobama koji se ne uklapaju u ustaljene društvene rodne norme i očekivanja (Hill, 2002, prema Ansara &

Friedman, 2016). Današnja istraživanja tranfobije pokušavaju maknuti fokus s iracionalnog straha pri čemu veći naglasak žele staviti na društvene norme koje utječu na diskriminatorne stavove i ponašanja. Autori Schilt i Westbrook (2009) navode kako transfobija predstavlja averziju prema svemu što je u suprotnosti s uvjerenjem o postojanju samo dva spola, o spolu kao samo biološkom konceptu i o heteroseksualnosti kao jedinoj prihvatljivoj seksualnosti, tj. seksualnoj orijentaciji (Schilt & Westbrook, 2009; 441, prema Worthen, 2016)

Vidljivo je kako se istraživanja o nepovoljnom položaju, točnije diskriminaciji LGBTQIA+ zajednice, uglavnom odnose na gejeve, lezbijke biseksualne te transrodne osobe, dok se manje njih usmjerava na istraživanje nepovoljnog položaja međuspolnih i aseksualnih osoba. Aseksualne i međuspolne osobe naizgled ne doživljavaju isti oblik diskriminacije, ali to ne umanjuje količinu stresa koju mogu osjećati. Diskriminacija međuspolnih osoba kreće od njihovog ranog djetinjstva primjenom medicinskih zahvata „normalizacije spola“. Budući da im pripadaju dva spola veliki broj njih susreće se s diskriminacijom na radnom mjestu, u zdravstvenom sustavu, prilikom sklapanja braka, ulaska u određeni toalet, a ponajviše u sportu gdje se susreću sa sličnim problemima kao i transrodne osobe (Dolgin, 2017). Što se tiče aseksualnih osoba, konstantno društveno ismijavanje i nepriznavanje nepostojanja seksualne privlačnosti kod njih ima derogativan učinak (Hodson i sur., 2010, prema MacInnis & Hodson, 2012). Uz to, bitno je naglasiti i kako aseksualne osobe vrlo često nailaze i na nepodržavanje od ostalih pripadnika LGBTQIA+ zajednice, a prema nekim istraživanjima i najviše od svih pripadnika (MacInnis & Hodson, 2012).

Autori Banović i Vasić (2013) objašnjavaju LGBT aktivizam u pogledu uklanjanja diskriminacije. Navode da u „pozitivnopravnom i aktivističkom smislu, LGBT prava su ljudska prava koja uživaju pripadnici/e zajednice kao individue, a ne kao pripadnici/e određene grupe ili kolektiva.“ (Banović & Vasić, 2013; 144). Autori dalje objašnjavaju i kako su temeljni ciljevi LGBT aktivizma bili smanjenje diskriminacije pripadnika/ca LGBT zajednice i proširenje njihovih prava u skladu s onima koja uživaju heteroseksualne osobe u društvu. Dakle princip LGBT aktivizma jest „ista prava za sve“. Pozitivno pravo ostvarilo je prethodno navedene ciljeve, budući da je diskriminacija na temelju uživanja osobnih i političkih prava zabranjena, a prava pripadnika/ca LGBT

zajednice proširena. Proširenje se prije svega odnosi na pravo na osnivanje bračne zajednice i ostalih specifičnih oblika suživota poput registrirane životne zajednice, priznavanje istih pravnih posljedica izvanbračne zajednice koje vrijede za heteroseksualne partnere, pravo na posvajanje te pravo na pokrivanje troškova medicinskih postupaka promjene spola iz sredstava zdravstvenog osiguranje te s tim u vezi pravo na izmjenu osobnih podataka u matičnim knjigama (Banović i Vasić, 2013).

3. Standardi europskih međunarodnih organizacija koji kodificiraju prava LGBTQIA+ osoba

Seksualna orijentacija i rodni identitet u kontekstu ljudskih prava pojavili su se kao odgovor na široko rasprostranjenu diskriminaciju i nepovoljan položaj pripadnika LGBTQIA+ zajednice diljem svijeta. Potrebno je i naglasiti kako nepovoljan položaj LGBTQIA+ osoba u jednoj državi znači nemogućnost posvajanja djeteta uz uvažavanje svih ostalih ljudskih prava, dok u drugoj samo imanje različite seksualne orijentacije predstavlja kazneno djelo. Homofobija, stigmatizacija, predrasude, ismijavanja, i ostalo navedeno u prethodnom poglavlju postoji u svim društvima, samo su u nekima izraženija nego u drugima. Veliki utjecaj u smanjenju diskriminacije, odnosno poboljšanju nepovoljnog položaja LGBTQIA+ osoba imale su promjene u društvima i svijestima pojedinaca, znanstvena dostignuća, modernizacija društava, pravne promjene, i slično. Za pravne su promjene izrazito bitne međunarodne organizacije.

Jedna od brojnih definicija predstavlja međunarodnu organizaciju kao svojevrsni trajni oblik suradnje između više država ustanovljen na temelju sporazuma, a koji je ostvaren radi postizanja njima zajedničkog cilja. Takav oblik suradnje podrazumijeva i određenu samostalnost organizacije u odnosu na njene države članice, ostvarenu kroz posebne organe koji za funkciju imaju ostvarenje ciljeva organizacije (Rudolph & Bindschedler, 1995, prema Papić, 2011). Fitzmaurice (1956) dodatno objašnjava kako su međunarodne organizacije „kolektivitet država osnovan međunarodnim ugovorom, sa statutom i zajedničkim organima, i subjektivitetom različitim od subjektiviteta njenih država

članica, koji je i subjekt međunarodnog prava s ovlaštenjem zaključavanja međunarodnih ugovora“ (Fitzmaurice, 1956, prema Papić, 2011; 82).

Značaj međunarodnih organizacija vidljiv je kroz razne akte i spise, točnije, konvencije, uredbe, rezolucije, preporuke i presude kojima one utječu na države članice. Poblje je taj utjecaj ostvaren kroz potrebu mijenjanja vlastitih zakona i politika, kako bi oni bili u suglasnosti sa onima od međunarodne organizacije. Najbolji primjer navedenog utjecaja jest onaj kojeg vrši Europska Unija na države članice, kao i na one koje to žele postati. Korištenjem sankcija, prisile i konkurencije EU uvjetuje novim, ali i starim državama članicama, novine u uvođenju zakona i promjenama politike (Ayoub, 2015).

Ponekad navedeno usklađivanje izazove velike promjene unutar pojedinog društva, no takve su promjene uglavnom kvantitativne, a ne kvalitativne. Pritom se misli kako se uredbama, standardima, aktima međunarodnih organizacija mogu inicirati zakonodavne promjene, no njima se ne utječe na svijest u društvu, političku volju za stvarnom promjenom te povjerenje građana u zakone (Sarajevski otvoreni centar, 2015).

U nastavku će se rada poblje opisati Europska Unija, koja, premda nije međunarodna organizacija, ostvaruje veliki utjecaj u priznavanju i provođenju prava LGBTQIA+ osoba, zatim, Europski Parlament i, na kraju, Vijeće Europe i njegova tijela, točnije Povjerenik za ljudska prava, Odbor ministara, Parlamentarna skupština te Europski sud za ljudska prava. Također će se navesti standardi putem kojih oni mijenjaju položaj LGBTQIA+ osoba.

3.1. Europska Unija

Premda Europska Unija (dalje u tekstu EU) nije međunarodna organizacija, već unija država, i dalje vrši izuzetno bitan utjecaj u primjeni standarda LGBTQIA+ osoba unutar država članica, kao i onih koje to žele postati. EU predstavlja jedinstveno partnerstvo u kojem su države članice združile suverenitet u određenim područjima politike i kojim su međusobno uskladile zakone u opsežnom spektru političkih, ali i gospodarskih pitanja. Nastala je kao zadnja faza procesa europske integracije, započete nakon Drugog svjetskog

rata, a na temelju dogovora šest europskih država čiji je cilj bilo održavanje mira i popravak ekonomske situacije. Trenutno ima dvadeset i sedam članica (Archick, 2016).

Njena Povelja o ljudskim pravima sadrži opću zabranu diskriminacije koja izričito spominje i seksualnu orijentaciju. Iako rodni identitet nije izričito spomenut kao seksualna orijentacija, može se zaključiti kako je diskriminacija na temelju rodnog identiteta također zabranjena jer lista zabranjenih osnova za diskriminaciju nije zatvorena te Europski sud pravde osuđuje diskriminaciju na temelju rodnog identiteta (Banović, 2011).

Politika uvjetovanja čini jedan od najvažnijih načina kojima se EU bori za jednakost i prava LGBT osoba. Na nju se nadovezuje proces europeizacije, odnosno usvajanja politika, normi i standarda EU-a od strane država kandidatkinja ili pak potencijalnih kandidatkinja. Europeizacija uključuje i usvajanje najosnovnijih prava LGBT osoba, odnosno izmjene domaćih zakona prema standardima EU-a. Samim time, zaštita seksualnih manjina je postavljena kao uvjet ulaska u EU (Swimelar, 2017).

3.1.1. Promoviranje ljudskih prava LGBTQIA+ osoba u vanjskoj politici proširenja Europske unije

Potrebno je istaknuti kako je EU politiku uvjetovanja počela koristiti tek od 1995. godine. Do tada je usvajanje pravila EU-a bilo ograničeno i selektivno, a drastično se povećalo nakon korištenja politike uvjetovanja. EU je tada započela sa sve eksplicitnijim navođenjem sadržaja zakonodavstava koje nove države članice moraju usvojiti ukoliko joj se žele priključiti (Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005). Uvjetovanost tako predstavlja racionalan vanjski poticaj za širenje i institucionaliziranje standarda u formalna i neformalna pravila, prilikom čega dolazi i do stvaranja zajedničkih uvjerenja (Swimelar, 2017).

Primjetna je razlika u uvjetima ulaska u EU sada i u njenim začecima. Prevladava mišljenje kako se države, koje su na putu da postanu članice, moraju prilagoditi standardima EU-a više nego države koje su već članice. Međutim, bitno je naglasiti kako su države članice, koje spadaju pod prvih 15 članica, takoreći sudjelovale u stvaranju tih

istih normi i standarda, odnosno da je njihovo članstvo u EU od samog ili ranih početaka značilo i ranije rješavanje LGBT situacije unutar njihovih društava. Samim time je i olakšana potreba odgovaranja na međunarodne političke pritiske proširenja osnovnih LGBT prava. S druge strane, postoje i one države koje su ovisne o pomoći međunarodnih resursa pri rješavanju novih problematika, uključujući i pravni položaj LGBT osoba. Pri tome je bitno za naglasiti kako ove države na usvajanje standarda EU-a gledaju kao na sredstvo dobivanja vanjskog legitimiteta i poboljšanja ugleda u svijetu. Vrlo često brzaju s procesom usvajanja, čak i prije nego je njihovo stanovništvo spremno prihvatiti problem (Ayoub, 2015).

Politika uvjetovanja ima svoje prednosti, ali i mane. Od brojnih prednosti izdvaja se pozitivan učinak koji EU ostvaruje u popravljaju položaja LGBT osoba u europskim društvima. Autor O'Dwyer je naveo da one države koje su članice EU-a, ili su na putu da to postanu, imaju jače izražena prava LGBT osoba u smislu formalnopravnih prava (Swimelar, 2017). Međutim, druge studije pokazuju kako je utjecaj EU-a samo prividan budući da ona nema snažne mehanizme društvenog učenja te zbog toga mnoge države (primjerice, Poljska) nakon pristupanja nazaduju u pogledu ostvarivanja i poštovanja prava LGBT osoba (Ayoub, 2014, prema Swimelar, 2017). U prilog navedenim studijima ide i istraživanje autora Ayoub (2016) koje otkriva kako politika uvjetovanosti, u usporedbi s domaćim čimbenicima te društvenim i političkim međunarodnim kanalima, poput nevladinih organizacija, ulogu u promjeni položaja LGBT osoba ostvaruje samo kroz pritisak usvajanja antidiskriminacijskog zakonodavstva, dok pravo stanje u društvu ne može promijeniti (Ayoub, 2016, prema Swimelar, 2017). Premda se još uvijek vode rasprave o koristi politike uvjetovanosti, njezin je utjecaj, makar samo i na nacionalna zakonodavstva, neminovan.

Kako bi se što bolje objasnio utjecaj politike uvjetovanja u nastavku će se prikazati zakonodavne i sustavne promjene u dvjema europskim državama; Srbiji, koja predstavlja zemlju kandidatkinju, te Bosni i Hercegovini, koja predstavlja potencijalnu kandidatkinju. Ove su države, kao i ostale balkanske, LGBT prava donedavno smatrali *tabu* temom. Razdoblje prije 2010. godine okarakterizirano je negativnom slikom LGBT osoba u medijima, slaboj zaštiti od strane policijskih službi, neznačajnim položajem domaćih nevladinih organizacija koje se bave pitanjima LGBT osoba te nedostatkom

pravne zaštite i političke potpore od strane vladajuće elite, koja je imala izrazito diskriminatoran ili u potpunosti ravnodušan stav prema LGBT problematici. Situacija je danas nešto bolja u Srbiji, u usporedbi s BiH, premda u obje države i dalje postoji visoka razina diskriminacije i uznemiravanja (Swimelar, 2017).

Utjecaj politike uvjetovanosti u Srbiji

Srbija je svoj zahtjev za članstvo u EU podnijela 2009., kandidaturu 2011., a prvi pregovori za ulazak započeli su 2015. godine. Prema izjavama osoba direktno uključenih u srpske LGBT politike, pritisak EU-a bio je glavni čimbenik pravnih i političkih promjena započetih usvajanjem Zakona protiv diskriminacije koji je ujedno predstavljao i preduvjet za početak pristupanja u EU.

Značajne promjene su se dogodile i u Ministarstvu unutarnjih poslova, točnije u pristupu policije prema LGBT osobama. Policijske su službe prošle obuke i počele postupati profesionalnije, s više podrške i razumijevanja. Povećala se i policijska zaštita LGBT osoba na društvenim događajima i okupljanjima, što je izazvalo opći osjećaj sigurnosti i mira. Značajno je bilo i otvaranje radnog mjesta LGBT službenika od strane Ministarstva unutarnjih poslova, čija je uloga ostvarivanje kontakta između zajednice i policije kako bi se izgradilo međusobno povjerenje. Time je vidljivo kako je Srbija poradila na normalizaciji zapošljavanja LGBT osoba u javnim institucijama te započela s uvrštavanjem LGBT teme u dio diskursa. Utjecaj EU-a vidljiv je i u tome što su povorke ponosa ponovno počele dobivati odobrenje Vlade, nakon što su na par godina bile zabranjene zbog incidenata koji su se dogodili tijekom istih. Civilna društva su također postala slobodnija u svom djelovanju te sada u dogovoru s Vladom i Ministarstvom unutarnjih poslova zajedno organiziraju događaje i obrazovne kampanje (Swimelar, 2017).

Utjecaj politike uvjetovanja na Bosnu i Hercegovinu

Bosna i Hercegovina (dalje u tekstu: BiH) je država koja je unutar regije na dnu po priznavanju i poštivanju prava LGBT osoba. Unutar države je vrlo malo pozitivnih

primjera. Uglavnom postoji ili cenzura LGBT osoba ili ravnodušnost prema njima i njihovim pravima. Razlozi tome su brojni, a neki od njih su politički sukobi, konzervativne kulture, posljedice rata te slabiji poticaj za članstvo u EU. Unatoč tome, došlo je do usvajanja pojedinih standarda i normi te općenitog osnaživanja prava LGBT osoba. BiH je pratila sličan institucionalni razvoj kao i Srbija te je 2009. godine usvojila zakonodavstvo protiv diskriminacije. Ipak, razne LGBT udruge, baš kao i u Srbiji, izjavile su kako to ne bi bilo moguće bez pritiska EU-a. Nadalje, promjena je vidljiva i u postupanju domaćih sudova, koji su počeli uvažavati jednakost LGBT osoba, te u radu civilnih društava, koja su počela sve više surađivati s državnim tijelima i započela zajedničku borbu u ostvarivanju prava LGBT osoba u BiH. To je uključivalo brojne edukacijske programe i radionice usmjerene političkim akterima kako bi se upoznali sa nužnošću osiguravanja jednakosti LGBT osoba. Programi su bili usmjereni i prema policijskoj službi, državnim službenicima, sucima, tužiteljima te prosvjetnim radnicima. Uz to, zainteresiranosti Vlade za ovu temu u prethodnih par godina iznimno je porasla, a takoreći povijesni trenutak za razvoj prava LGBT osoba u BiH dogodio se kada je tadašnji šef Saborskog povjerenstva Borislav Bojić održao govor u kojem je izjavio kako LGBT građani trebaju imati jednaka ljudska prava kao i ostali građani BiH. Razlog zašto mnogi to smatraju povijesnim trenutkom jest taj što je ovaj govor predstavljao prvo javno izjavljivanje podrške LGBT zajednici od strane državnog dužnosnika (Swimelar, 2017).

Iz navedenih primjera dviju država jasno je vidljiv utjecaj koji uvjetovanost usvajanja standarda i načela vrši na one države koje su u procesu ulaska u EU, ali i na one koje se smatraju tek potencijalnim kandidatkinjama.

3.1.2. Djelovanje Europskog parlamenta u području priznanja i provedbe prava LGBTQIA+ osoba

Europski Parlament (dalje u tekstu Parlament) predstavlja instituciju EU-a koja je stvorena na temelju Lisabonskog Ugovora. Jedno je od zakonodavnih tijela koje sudjeluje u oblikovanju mnogih javnih politika (Čepo, 2013). Parlament je izravno izabran od strane građana država članica EU te time predstavlja i njihovo predstavničko tijelo. Izbori zastupnika odvijaju se svakih pet godina, a trenutni broj zastupnika iznosi 705 (Europski

Parlament). Pritom je potrebno za naglasiti kako članovi Parlamenta nisu podijeljeni prema nacionalnosti, već ideološkoj pripadnosti njihovih političkih stranaka, čime su stvorene stranačke grupe sa sve većom ulogom u djelovanju nacionalnih političkih stranaka, kako na europskoj, tako i na nacionalnoj razini (Čepo, 2013). U opseg njegovih ovlasti, uz već navedene zakonodavne, spadaju proračunske i nadzorne. Zakonodavne ovlasti, zahvaljujući kojima je zadužen za donošenje zakonodavstva EU-a, dijeli sa Vijećem Europe. Jednaku suradnju ostvaruje i u proračunskim ovlastima gdje institucije moraju postići dogovor o godišnjem proračunu. Nadzorne su ovlasti uglavnom usmjerene na nadziranje rada Europske Komisije, odnosno glavnog izvršnog tijela EU-a (Europski Parlament).

Početak djelovanja Parlamenta u području LGBT prava predstavlja 1984. godina kada je Parlament usvojio *Squarcialupi* izvješće koje tvrdi da se diskriminacijom na temelju seksualne orijentacije pri zapošljavanju krši stup EU-a o slobodnom kretanju. Usvajanje navedenog izvješća dovelo je do drugog izvješća tadašnje zastupnice Parlamenta Claudije Roth, koje je izradila u suradnji s nizozemskom zelenom strankom i nekoliko nizozemskih LGBT organizacija, a u kojem pozivaju na široke mjere jednakosti. Mjere su slijedile primjere Nordijskih nacionalnih mjera, a uključivale su jednakost u partnerstvu i roditeljstvu te zaštitu od diskriminacije (Kollman, 2013, prema Ayoub, 2019). Nadalje, 1997. godine Parlament formira i međuskupinu za prava LGBT osoba koja je 2017. godine predstavljala najveću međuskupinu Parlamenta sa 152 zastupnika (Ayoub, 2019).

U nastavku će se rada prikazati rezolucije Europskog parlamenta vezane uz prava LGBT osoba.

1. Rezolucija Europskog Parlamenta (11.ožujka, 2021) o proglašenju EU-a zonom slobode za LGBTIQ-osobe (2021/2557(RSP))

Razlog donošenja ove Rezolucije bili su anti- LGBT događaji diljem Poljske. Početkom se smatra 2019. godina, odnosno pojava privatnih inicijativa kojima je cilj bio oslobađanje od LGBT-a, a koje su promicali korištenjem naljepnica s natpisom „Zona slobodna od LGBT-a“ (*Strefa wolna od LGBT*). Naljepnice su distribuirale poljske konzervativne novine. Zatim je više od stotinu lokalnih samouprava raspravljalo o

donošenju anti-LGBTIQ rezolucija koje bi služile kao odgovor na poljske deklaracije kojima se povećavaju prava LGBT osobama. Nakon toga uslijedio je dolazak Povelje o obiteljskim pravima, koja se također protivila LGBT ideologiji, ali na sofisticiraniji način u usporedbi sa rezolucijama samouprava. Jedna trećina poljskih samouprava odlučila je usvojiti jedan od ovih načina anti-LGBTQ dokumenata (Bucholc, 2022).

Parlament je 2019. godine raspravljao o donošenju Rezolucije kao odgovoru na prethodno spomenute anti LGBT kampanje u Poljskoj. U prijedlogu za Rezoluciju pozvao je Komisiju da, u suradnji s članicama, poduzme konkretne mjere kojima će se ukinuti ovakvi oblici govora mržnje, osigurati sloboda kretanja za sve obitelji uključujući i LGBT obitelji te ukinuti ovakvi, ali i ostali oblici diskriminacije LGBT osoba. Komisija je reagirala govorom njene tadašnje predsjednice Ursule von der Leyen na sjednici Parlamenta u kojem je izrazila neslaganje sa ovakvim ponašanjem članica (Prijedlog Rezolucije 2019/2933(RSP)). Parlament je naposljetku 2021. usvojio ovu Rezoluciju koja je Europsku uniju proglasila „LGBT zonom slobode“ te je svojim proračunskim ovlastima zaprijetio ukidanjem sredstava onim samoupravama i zajednicama koje su provodile gore navedene rezolucije čime su vršile diskriminaciju nad LGBT osobama (Bucholc, 2022). Takva odluka stvorila je svojevrstni pritisak pod kojim je pala poljska regija *Swietokrzyskie*, koja je povukla svoju anti-LGBT rezoluciju (Levačić, 2021)

2. Rezolucija Europskog parlamenta (8. srpnja, 2021.) o povredama prava EU-a i prava građana pripadnika zajednice LGBTIQ u Mađarskoj nakon izmjena zakona koje je donio mađarski parlament (2021/2780(RSP))

Razlog donošenja ove Rezolucije jest sve snažnije djelovanje anti-LGBT kampanja mađarskog predsjednika Vlade Viktora Orbana te njegove vladajuće stranke- *Fidesz*. Kampanje su rezultirale usvajanjem anti-LGBT zakona (Rankin, 2021) koji je isprve bio usmjeren na oštrije sankcije za seksualna kaznena djela počinjena nad maloljetnicima, no interveniranje konzervativne stranke *Fidesz* dovelo je do izmjena u zadnji čas čime se šokirala cijela Europa i ostatak svijeta (Kovacs, 2021). Izmjene zakona zabranile su prikazivanje/promoviranje LGBT osoba u obrazovnim materijalima i televizijskim serijama za osobe mlađe od 18 godina (Rankin, 2021). Time se zabranilo prikazivanje

bilo kakvog sadržaja vezanog uz homoseksualnost ili transrodnost, velika ograničenja su uslijedila i sa LGBT reklamama. Nadalje, seksualne edukacije u školama odredbom su mogle održavati samo pojedine organizacije ,što sa sobom nosi i zabranu promoviranja homoseksualnosti i transrodnosti u školama (Kovacs, 2021). Obrazloženje za donošenje navedenih zabrana Orban i njegova stranka vide u tome što ovakav sadržaj može imati štetan utjecaj na dječji razvoj te njihove moralne vrijednosti, sliku o sebi i svijetu.

Parlament je Rezolucijom osudio djelovanje kojim se izrazito ograničavaju prava LGBT osoba, kao i prava djece. Pozvao je Komisiju na obvezno provođenje strategije o ravnopravnosti LGBTIQ osoba jednako u svim državama članicama te na poduzimanje svih nužnih mjera kojima se osigurava poštovanje obveza ljudskih prava u Mađarskoj (Rezolucija 2021/2780(RSP)).

3. Rezolucija Europskog parlamenta (14. veljače 2019.) o pravima međuspolnih osoba (2018/2878(RSP))

Istaknutom je Rezolucijom Parlament postavio jasne standarde EU-a vezane uz zaštitu tjelesnog integriteta i ljudskih prava međuspolnih osoba. Razlog donošenja Rezolucije je činjenica da međuspolne osobe doživljavaju više vrsta nasilja i diskriminacije unutar članica EU, pri čemu je snažno osudio tretmane počinjene radi normalizacije spola. Hitno je pozvao članice da usvoje zakone kojima se štiti tjelesni integritet međuspolnih osoba, a Europsku Komisiju da predloži iste, odnosno pomogne državama u njihovim sastavljanima. Uz reguliranje tretmana normalizacije spola, Parlament je pozvao članice na reguliranje savjetovanja i cjeloživotne podrške međuspolnim osobama i njihovim obiteljima, povećanje sredstava udrugama i organizacijama civilnog društva, koje pomažu međuspolnim osobama, te na uvođenje mjera za ukidanje dehumanizacije, stigmatizacije i diskriminacije nad njima (Rezolucija, 2018/2878(RSP)).

3.2. Vijeće Europe

Vijeće Europe predstavlja međunarodnu organizaciju osnovanu 1949. godine koja se danas sastoji od 46 europskih država (Andrassy i sur., 2012, prema Petričušić i sur., 2022). U samim počecima, Vijeće Europe bilo je usmjereno sastavljanju i nadgledanju standarda za djelovanje, pri čemu je fokus bio, ali i ostao, na tri područja: ljudska prava, vladavina prava i demokracija. To potvrđuje i činjenica da je Europska konvencija o ljudskim pravima (dalje u tekstu: Konvencija), a koja predstavlja prvi obvezujući ugovor u području zaštite ljudskih prava s udruženim jamstvima građanskih i političkih prava sa sustavom praćenja (White i sur., 2010, prema Schmahl & Breuer, 2017), usvojena unutar godine dana od začetka Vijeće Europe, odnosno 1950. godine (Schmahl & Breuer, 2017). Konvenciju provodi Europski Sud za ljudska prava (dalje u tekstu: ESLJP), koji predstavlja nadnacionalni sud, a čiji je glavni cilj rješavanje žalbi pokrenutih zbog kršenja ljudskih prava. Autor Kicker (2010) naglašava kako je danas praktički nemoguće precijeniti pravo pokretanja postupka pred ESLJP-om, a koje je dano svim osobama koje su stanovnici država članica (Kicker, 2010). To potvrđuje i izvješće ESLJP-a koje navodi kako je 2021. godine pred sudom pokrenuto 44,250 postupaka (Izvješće ESLJP-a, 2021). Budući da ESLJP predstavlja zasebno tijelo Vijeća Europe, koje je iznimno bitno u priznavanju prava LGBTQIA+ osoba, više o njemu i njegovim presudama bit će rečeno kasnije kroz rad. U nastavku će fokus biti na ostalim relevantnim tijelima Vijeća Europe, konkretnije, na Povjereniku za ljudska prava, Odboru ministara te Parlamentarnoj skupštini.

3.2.1. Povjerenik za ljudska prava

Povjerenik za ljudska prava (dalje u tekstu: Povjerenik) predstavlja izvansudsko tijelo Vijeća Europe koje je izabrano na mandat od šest godina od strane Parlamentarne skupštine, a na prijedlog Odbora ministara. Povjerenik mora biti stanovnik jedne od država članice te ekspert u području ljudskih prava. Budući da predstavlja izvansudsko tijelo, bitno se razlikuje od ESLJP-a, no uloga mu je i dalje iznimno značajna. Njegov širok i fleksibilan mandat služi za poticanje djelotvornog poštivanja ljudskih prava u svim

državama članicama Vijeća Europe. Vršiti nadzornu funkciju kroz izravne kontakte s vladama država članica te time usvaja političku dimenziju i važnu ulogu u diplomaciji ljudskih prava na visokoj razini. Glavne uloge ovog tijela bile bi promicanje obrazovanja i svijesti o ljudskim pravima te njihovo poštivanje prema onim mjerilima ustanovljenim u ostalim tijelima Vijeća Europe. S tim je povezan zadatak doprinosa u promicanju poštivanja ljudskih prava u državama članicama. Bitan je i zadatak identificiranja mogućih nedostataka pojedinih država članica, kako u zakonima, tako i u praksi, te pružanje pomoći u ispravljanju istih (Vijeće Europe). Svi navedeni zadaci uglavnom su ostvareni kroz praćenje poštivanja i uvažavanja ljudskih prava u državama članicama, a Povjerenik to obavlja kroz državne posjete i aktivne dijaloge s članovima vlade, sudskim akterima, predstavnicima udruga te predstavnicima civilnih društava, u kojima raspravljaju o poštivanju ljudskih prava prema mjerilima postavljenim u Vijeću Europe i o mogućim ispravcima grešaka i nedostataka u postupanju (Vijeće Europe).

U nastavku će biti prikazane neke mjere koje su donijeli Povjerenici kroz prethodnih par godina na temelju njihovih posjeta državama članicama.

Povjerenik Muižnieks (2012-2018) 2017. godine u svojim je posjetima i prisustvima na brojnim (video)konferencijama naglašavao kako LGBTI osobe ne smiju biti diskriminirane na temelju svog rodnog identiteta i seksualne orijentacije. Pritom se usredotočio na to kako im pripadaju jednaka prava za osnivanje obitelji kao i heteroseksualnim osobama, a što im je zajamčeno pravom na obiteljski život, zaštićenim s člankom 8. Konvencije. Uz to, bavio se homofobijom koju prate govor mržnje, progon i nasilje. Tako je od ruskog Federalnog istražnog odbora zatražio izvješće o koracima koji su poduzeli u rješavanju slučaja otmice i zlostavljanja niza homoseksualnih muškaraca u Čečenskoj Republici, a ministru unutarnjih poslova Azerbajdžana poslao pismo, utemeljeno na nizu uhićenja LGBTI osoba, u kojem je naglasio kako se ona uhićenja utemeljena na rodnom identitetu ili seksualnoj orijentaciji snažno protive Konvenciji, budući da predstavljaju snažan oblik diskriminacije. Nakon toga objavljuje komentar u kojem objašnjava nužnost pojačanja napora u borbi protiv homofobije i transfobije u državama članicama, pri čemu je preporučio sveobuhvatan pristup tom problemu koji uključuje donošenje zakona protiv zločina iz mržnje, obrazovne kampanje o ljudskim pravima LGBTI osoba te obuku policijskih i pravosudnih službenika. Uz to je podsjetio

na potrebu da države članice donesu zakonodavne mjere kojima se zaustavljaju kirurške operacije nad tek rođenom međuspolnom djecom koje nisu potrebne za očuvanje njihova života i zdravlja (Godišnje izvješće o radu Povjerenika, 2017).

Povezano s tim, Povjerenica Mijatović (2018-) u četvrtom je izvješću 2021. godine izrazila zabrinutost o trenutnom stanju u Europi povodom diskriminacije nad međuspolnom djecom te pozvala države članice da poduzmu konkretne korake u sprječavanju diskriminacije i ostalih štetnih praksi prema međuspolnim osobama. Bavila se i zaštitom saveznika i branitelja LGBTI prava, odnosno zaštitom njihova rada, s obzirom da je ono okarakterizirano prijetnjama, govorom mržnje, fizičkim nasiljem, povredama prava na slobodu, nedostatkom pristupa javnim politikama i ostvarivanju utjecaja u njima (Godišnje izvješće o radu Povjerenice, 2021).

3.2.2. Odbor ministara

Odbor ministara (dalje u tekstu: Odbor) tijelo je Vijeća Europe kojeg čine veleposlanici država članica. Veleposlanici su, takoreći, zamjenici ministara vanjskih poslova njihove Vlade. Uz veleposlanike, na sastancima Odbora koji se održavaju četiri puta godišnje, također sudjeluju pravni stručnjaci, agenti stacionirani u ministarstvima pravosuđa i pravni savjetnici koji skupa sa veleposlasticima sudjeluju u procesu donošenja odluke. Glavna svrha ovog tijela jest revizija poštivanja presuda ESLJP-a. Dakle, nakon što ESLJP donese presudu utemeljenu na nepoštivanju ljudskih prava, ono obavještava Odbor koji, zatim, nadzire mijenja li država svoje zakone i politike na temelju presude. Takva institucionalna uloga Odbora zajamčena je Konvencijom, dok u praksi uloga Odbora spada na tumačenje pravnih lijekova presude u onim slučajevima kada ih ESLJP nije izričito naveo te praćenje provedbe tih istih pravnih lijekova. Vrlo je bitno za naglasiti kako Odbor ima mogućnost pokrenuti postupak savjetodavnog mišljenja, odnosno tražiti dopunsko mišljenje ESLJP-a ako uvidi da je izvršenje presude ometeno problemom tumačenja presude te, još važnije, ponovno pokrenuti postupak pred ESLJP-om protiv one države koja namjerno izbjegava izvršiti presudu što se naziva prekršajni postupak (Çali & Koch, 2014).

Preporuka Odbora o mjerama za suzbijanje diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta (2010)5

Ova je preporuka iznimno bitna budući da su zahvaljujući njoj napravljene brojne promjene unutar država članica, o čemu će više biti rečeno kasnije. Preporuka je donesena kako bi se diskriminacija na temelju seksualne orijentacije i rodnog identiteta izbrisala iz europskih država, a sadrži nekoliko poglavlja u kojima su sadržane i mjere koja bi svaka članica trebala poduzeti kako bi osigurala jednakost LGBT zajednice. Tako se, primjerice, u poglavlju „Pravo na privatnost i obiteljski život“ nalaze mjere koje nalažu državama članicama da dekriminaliziraju sklapanje braka ili drugog oblika civilnog partnerstva među homoseksualnim osobama, pri čemu moraju osigurati potpunu jednakost homoseksualnih i heteroseksualnih odnosa. Nadalje, u istom poglavlju je spomenuto i kako države trebaju osigurati mogućnost sklapanja braka transrodne osobe s osobom suprotnog spola od onoga koji joj dodijeljen rođenjem, a nakon što je promjena spola zakonski riješena. Mjere u poglavlju „Govor mržnje“ potiču države na zabranu bilo kakvog govora koji ima učinak poticanja i širenja mržnje prema pripadnicima LGBT zajednice, a koji je danas sve učestaliji u medijima i na internetu (Preporuka Odbora, (2010)5).

Razlog važnosti ove Preporuke vidljiv je u tome što ona predstavlja temelj projekta Vijeća Europe koji je za cilj imao implementaciju ove Preporuke i svih mjera sadržanih u njoj unutar nacionalnih zakonodavstava članica. U sam projekt bile su uključene i države članice koje su prošle niz faza implementacije, a rezultati projekta bili su izrazito pozitivni. Povećao se broj država koje priznaju istospolne odnose, među kojima je bila i Republika Hrvatska koja je 2014. godine istospolnim odnosima dala pravni status (Semenova i sur., 2015).

3.2.3. Parlamentarna skupština

Parlamentarna skupština (dalje u tekstu: Skupština) jest glavno savjetodavno tijelo Vijeća Europe osnovano 1949. godine, koje je sastavljeno od članova nacionalnih parlamenata država članica, biranih na demokratski način (prema slobodnom izboru pojedine države

članice). Mandat im traje sve do onog trenutka kada u parlamentu vlastite države više nisu izabrani kao njeni predstavnici u Skupštini. Dok u Odboru svaka država ima jednog poslanika koji predstavlja jedan glas, Skupština ima veći broj predstavnika za pojedinu državu, a samim time i veći broj glasova. Taj je broj unaprijed određen prema broju stanovnika određene države te najviše može iznositi osamnaest, a najmanje dva (Ninčević, 2021). Skupština broji 636 članova, a uz njih stoji i osamnaest promatrača (Omejec, 2008, prema Ninčević, 2021). Prema statutu Skupštine, dužna je održati godišnju planetarnu sjednicu, čije je mjesto održavanja najčešće Strasbourg, te je takva sjednica u nedavnoj praksi podijeljena na četiri javne, tjedne sjednice, a koje se održavaju u siječnju, travnju, lipnju te listopadu (Evans & Silk, 2008). Skupština ima širok opis nadležnosti u kojima je i imenovanje glavne tajnice Vijeća Europe, Povjerenika te sudaca ESLJP-a. U njezinu nadležnost spada rješavanje aktualnih pitanja i ostalih problematika s kojima se susreću suvremene europske države, ali i one koje su im u susjedstvu. Kao i prethodno navedenim tijelima Vijeća Europe, i Skupštini je cilj razvitak demokracije i ojačanje zaštite ljudskih prava (Hrvatski Sabor).

Jedan od načina ostvarenja tih ciljeva je donošenje rezolucija, koje su, premda nemaju osobnost obvezujućih pravnih akata, izrazito važne jer služe kao svojevrsne smjernice kako ukloniti diskriminaciju i nepovoljan položaj LGBTQIA+ osoba unutar država članica. U nastavku slijedi prikaz ponekih rezolucija koje su bitne za područje zaštite prava pripadnika LGBTQIA+ zajednice.

1. Rezolucija 2417 o borbi protiv rastuće mržnje prema LGBTI osobama u Europi (2022)

Donesena je kao reakcija na porast govora mržnje, nasilja i zločina usmjerenih prema LGBTI osobama, pri čemu je Skupštinu dodatno zabrinulo da takve diskriminacije vrlo često provode i političke vođe, predstavnici vlada država članica te vjerski voditelji. Skupština objašnjava kako su ovakvi oblici napada prešli granicu individualnih predrasuda te sada predstavljaju unaprijed organizirane napade diljem europskog kontinenta, što je neprihvatljivo jer se time krše pravila Konvencije. Skupština državama članicama daje preporuke ukidanja svih onih zakona te praksi koji su u suprotnosti s pravima LGBTI osoba te pogoduju njihovoj diskriminacije, pa tako naglašava da je

potrebno, s trenutačnim učinkom, ukinuti sve zakone koji onemogućuju pristup validnim informacijama o različitim oblicima seksualne orijentacije, rodnog identiteta i s njim u vezi rodnog izražavanja svim, a posebice maloljetnim osobama. Jednako tako, potiče sve države na brže i kvalitetnije provedbe presude ESLJP-a u kojima je utvrđeno jedno ili više kršenja prava LGTBI osoba. Ova je Rezolucija bitna i jer je u njoj Skupština donijela posebnu preporuku za dvije države; Mađarsku i Poljsku. Preporuka Skupštine za Poljsku jest uvođenje snažnijeg zakonodavstva protiv zločina iz mržnje i diskriminacije LGTBI osoba, dok je Mađarska pozvana na ukidanje nacionalnih mjera kojima je pojedincima spriječeno priznavanje vlastitog rodnog identiteta, ukidanje zabrane posvajanja osobama koje nisu heteroseksualne i, naposljetku, omogućavanje pristupa sveobuhvatnom seksualnom obrazovanju, pa tako i educiranju o homoseksualnosti i trans identitetima (Rezolucija 2417).

2. Rezolucija 2048 o diskriminaciji nad transrodnim osobama u Europi (2015)

Ova je Rezolucija donesena zbog zabrinutosti Skupštine o kršenju temeljnih ljudskih prava transrodnih osoba, posebice prava na privatni život i fizički integritet koji su ugroženi ponajviše u onim situacijama kada je podnesen zahtjev za zakonsko priznavanje roda i rodnog identiteta. Vrlo često se, pri podnošenju takvih zahtjeva, transrodne osobe susreću s preduvjetima provođenja postupka sterilizacije i ostalih kirurških i medicinskih tretmana, kao i s mišljenima da je nad njima potrebno provesti psihičku dijagnozu. Opravdana zabrinutost potvrđuje se i činjenicom da u velikom broju europskih zemalja uopće ne postoje odredbe o priznavanju spola, što transrodnim osobama onemogućuje ostvarivanje rodne i spolne usklađenosti. Ovom rezolucijom Skupština poziva države članice da izričito zabrane diskriminaciju transrodnih osoba, odnosno diskriminaciju na temelju rodnog identiteta, da počnu primjenjivati praksu ESLJP-a iz ovog područja te da prate stanje o ljudskim pravima transrodnih osoba unutar vlastite države, kako bi što prije mogle ukloniti diskriminatorna ponašanja i zločine iz mržnje počinjene prema transrodnim osobama. Daljnje preporuke tiču se priznavanja rodnog identiteta pa Skupština poziva sve države članice da čim prije osiguraju brze i transparentne postupke priznavanja rodnog identiteta i promjene spola upisanog pri rođenju osobe te da uklone

sve medicinske postupke koji su postavljeni kao preduvjet promjene upisanog spola, a ako su poželjni od strane transrodne osobe (poput primjerice hormonske terapije), osigurati da isti budu plaćeni sredstvima javnog zdravstvenog osiguranja, kao i psihijatrijski postupci. Dodatna je preporuka obraćanje pozornosti na nacionalne klasifikacije bolesti u kojima je transrodnost navedena kao jedna te omogućavanje ostanka u braku i nakon promjene spola (Rezolucija 2048).

3. Rezolucija 2191 o promicanju ljudskih prava i uklanjanju diskriminacije nad međuspolnim osobama (2017)

Donesena je kao reakcija na nepovoljan položaj međuspolnih osoba koji započinje trenutkom njihova rođenja. Skupština objašnjava kako je do sada prevladavalo neispravno mišljenje da bi se međuspolne osobe trebale tretirati kao medicinski problem. Većini rođenih međuspolnih osoba zdravstveno stanje nije narušeno pa samim time izvođenje medicinskih postupaka nad njima nije ni potrebno, već se provodi samo radi usklađivanja s društvenim normama o rodu i spolu. Skupština naglašava kako ovakav pristup sa sobom nosi posljedicu ozbiljnih povreda fizičkog integriteta osobe, pogotovo kada se medicinski zahvat vrši nad djecom koja ne mogu dati pristanak, a roditelji su stavljeni pod pritisak donošenja odluke, za čije posljedice vrlo često nisu ni svjesni. Ova Rezolucija nosi jednaku preporuku kao i prethodno navedena Rezolucija (2191), a koja glasi da bi države članice zakonima trebale osigurati mogućnost pravnog ispravljanja rodnog identiteta koji se temelji na samoidentifikaciji međuspolnih osoba i ostanak u braku nakon promjene spola/roda. Nadalje, povodom rodnog identiteta međuspolnog djeteta, Skupština naglašava kako je potrebno da države članice osiguraju pravo na privatnost roditeljima koji ne žele odlučiti kojem spolu pripada njihovo dijete, odnosno zabraniti stavljanje pritiska na roditelje kako bi se odluka o spolu/rodu donijela. Daljnje preporuke Skupštine za sve države članice su zabrana izvođenja medicinski nepotrebnih operacija nad međuspolnom djecom, odnosno osiguranje izvođenja takvih postupaka kada je dijete u mogućnosti dati pristanak te osiguranje multidisciplinarnog pristupa međuspolnim osobama koji uključuje i zdravstvene i psihološke tretmane, a koji bi im trebali biti dostupni tijekom cijelog njihovog života (Rezolucija 2191).

3.2.4. *Europski sud za ljudska prava*

ESLJP međunarodni je sud osnovan 1959. godine od strane Vijeća Europe, kao reakcija na povrede ljudskih prava, odnosno zločine počinjene nad ljudima, ostvarene tijekom Drugog Svjetskog rata (Hillebrecht, 2014). Sjedište mu je u Strasbourgu, a njime presjeda 47 sudaca koji pojedinačno predstavljaju države koje su ratificirale Konvenciju, a koji su, kako je navedeno i u prethodnom poglavlju, prethodno odabrani od strane Skupštine. Biraju se na mandat od jedanaest godina s nemogućnošću ponovnog biranja (Smjernice Odbora Ministara, 2012, prema Gerards, 2017) te u svom radu trebaju djelovati neovisno i nepristrano (Pravila ESLJP-a, prema Gerards, 2017).

Predstavlja najbitniju instituciju međunarodne zaštite ljudskih prava koja počiva na autoritetu Konvencije, odnosno ESLJP predstavlja nadzorni mehanizam provedbe odredbi Konvencije među državama članicama. Ukoliko dođe do toga da države povrijede jedno (ili više) prava zajamčenih Konvencijom, on donosi presude kojima upozorava državu članicu na povredu. Presude su deklaratorne prirode, stoga su države dužne postupati na temelju presude i izmijeniti vlastito zakonodavstvo, praksu i politike te, sukladno s tim, spriječiti mogućnost ponovne povrede istog ili sličnog prava. (Ninčević, 2021). Pri tome je bitno obrazložiti kako ESLJP, prilikom rješavanja zahtjeva, ujedno i tumači svoja rješenja na apstraktnim odredbama Konvencije (Dzehtsiarou, 2017). Međutim, vrlo često se koristi i ostalim pravnim izvorima kako bi potkrijepio svoje obrazloženje, no korištenje ostalih pravnih izvora uz Konvenciju predstavlja izričitu odluku ESLJP-a (Adams i sur., 2012, prema Dzehtsiarou, 2017).

Presude se donose nakon podnošenja zahtjeva, pri čemu se razlikuju međudržavni i pojedinačni zahtjevi. Pri tome su bitniji individualni zahtjevi jer više od 99% zahtjeva podnesenih pred ESLJP-om predstavlja zahtjeve podnesene od strane pojedinca protiv države za koju smatra da mu je narušila određeno pravo ili više njih (Hillebrecht, 2014).

ESLJP svojim djelovanjem, odnosno presudama, znatno utječe na poštivanje ljudskih prava u Europi, a samim time i na prava seksualnih manjina u koje, kao što je već rečeno, spadaju i pripadnici LGBTQIA+ zajednice. ESLJP također naglašava kako diskriminaciju seksualnih manjina ostvarenu na temelju spolne orijentacije treba tretirati

kao diskriminaciju sličnu onoj na temelju rase, spola i vjere (Winemute, 2004, prema Petričušić i sur., 2022). Pri donošenju presuda o povredama prava seksualnih manjina, uz prava iz koja im pripadaju po Konvenciji, ESLJP se koristi svjetskim trendovima iz ovog područja kojima daje punu podršku (Viljanen, 2008). Pod svjetskim trendovima misli se na sve jači utjecaj kojeg progresivne promjene u europskim zakonima i socijalnim politikama vezanim uz seksualne manjine vrše na razvoj sudske prakse ESLJP-a. Međutim, premda su presude pravno obvezujuće za države članice, neke od njih i dalje ostaju skeptične ili pak vrše otvorenu diskriminaciju nad LGBT zajednicom, ili se pak protive onim reformama koje je ESLJP otvoreno podržao (Helfer & Voeten, 2013). Upravo je iz tog razloga bitno preispitati stvarni utjecaj njegovih presuda.

U nastavku će biti prikazane neke od presuda ESLJP-a vezane uz nepoštivanje prava pripadnika LGBTI zajednice.

1. Slučaj Oliari i drugi protiv Italije (Zahtjev br. 18766/11 i 36030/11)

Ovaj su postupak žalbom pokrenula tri istospolna para talijanske nacionalnosti, a protiv talijanskog zakonodavstva koje im nije dopustilo sklapanje braka ili stupanje u bilo koji drugi oblik civilnog partnerstva. ESLJP je presudio kako tadašnji Zakon zaštite istospolnih parova nije zadovoljavao osnovne potrebe parova koji se nalaze u stabilnom odnosu.

Rezultat podnošenja žalbe jest donošenje novog zakona kojim se detaljnije reguliraju istospolne zajednice i njihov zajednički život. Zakonom su nadalje uspostavljeni statusi za heteroseksualne i homoseksualne parove, dok je suživot homoseksualnih parova opisan kao “specifična društvena formacija“. Ujedno su u njemu predviđeni i dijeljenje obiteljskog imena, međusobne moralne i materijalne obveze, mogućnost usvajanja prezimena partnera, boravišna dozvola za stranog supružnika te mogućnost podnošenja zahtjeva za posvajanjem koje se, nažalost, gleda od slučaja do slučaja (Presuda ESLJP-a 18766/11 i 36030/11).

2. Slučaj Identoba i drugi protiv Gruzije (Zahtjev br. 73235/12)

Postupak je pokrenulo trinaest osoba protiv Gruzije. Slučaj u pozadini bio je nasilno prekidanje mirnog prosvjeda organiziranog od strane nevladine organizacije (koja je ujedno bila i prvi podnositelj zahtjeva), a održanog na Svjetski dan Homofobije, 2012. godine u Tbilisiju. Pri tome su napadači brojčano nadmašili broj prosvjednika povorke. Posebna žalba bila je upućena gruzijskim vlastima za koje podnositelji tvrde da su bile neuspješne u zaštiti prosvjednika od ovog nasilnog napada, kao i da nisu učinkovito istražile navedeni incident čiji je motiv bio utemeljen na diskriminaciji. ESLJP je naveo kako je ovim napadom došlo do povrede trećeg članka Konvencije, koji zabranjuje neljudsko ili ponižavajuće postupanje te ga uzelo u vezi sa člankom četrnaest koji zabranjuje diskriminaciju.

ESLJP je nadalje, prema raznim izvješćima o stanju lezbijski, homoseksualaca, biseksualaca i transrodnih osoba u Gruziji, a pogotovo prema izvješćima Povjerenika, primijetio kako u pojedinim dijelovima gruzijskog društva prevladavaju negativni stavovi prema LGBT zajednici. Time je postalo jasno kako su diskriminatorni prizvuci upućeni prosvjednicima predstavljali jasne napade. ESLJP je potvrdio kako su napadači brojčano nadjačali prosvjednike te pri tome koristili nasumično fizičko nasilje ili pak izrekli ozbiljne prijetnje, što je u podnositelja zahtjeva prouzročilo osjećaje straha, tjeskobe i nesigurnosti- samim time narušeno je poštovanje njihova ljudskog dostojanstva. Utvrdio je i kako su vlasti uistinu zakazale u pružanju odgovarajuće zaštite koja nije bila pružena niti tijekom prosvjeda, niti nakon istog. Budući da gruzijski kazneni zakon diskriminaciju na temelju spolne orijentacije i rodnog identiteta tretira kao otegotnu okolnost, ESLJP je utvrdio kako je neophodno provesti istragu o ovom konkretnom slučaju, što su oni propustili učiniti (Presuda ESLJP-a 73235/12).

3. Slučaj Beizaras i Levickas protiv Litve (Zahtjev br. 41288/15)

Podnositelji su uputili žalbu protiv Litve, pri čemu su smatrali kako su im domaće vlasti i tijela povrijedile prava osigurana Konvencijom, odnosno pravo na privatnost i, s tim povezano, pravo na zaštitu od diskriminacije. Temelj žalbe čini fotografija na kojoj se podnositelji ljube, a koju su objavili na društvenoj mreži „Facebook“. Slika je postala globalna i u kratkom roku prikupila velik broj komentara, od kojih je većina poticala na

mržnju i nasilje prema LGBT osobama, pa čak i upućivala izravne prijetnje podnositeljima. Podnositelji su zatim zatražili pomoć od udruge Litavske gay lige, koja je u njihovo ime podnijela prijavu Državnom odvjetništvu te zatražila pokretanje kaznenog postupka u vezi s trideset i jednim komentarom koji poziva na mržnju. Državni odvjetnik, kao i domaći sudovi na svim razinama, odlučio odbiti pokretanje postupka za poticanje na mržnju i nasilje nad homoseksualcima, temeljeći svoju odluku na tome da komentari, iako su bili vulgarni i neetični, ne predstavljaju kazneno djelo. Pri tome su naveli i kako je objavljivanje takve fotografije poziv na mržnju, odnosno oblik provokativnog ponašanja prema litavskom društvu koje cijeni tradicionalne obiteljske vrijednosti. ESLJP je presudio kako je uistinu došlo do kršenja prava na zaštitu od diskriminacije i na privatnost, kao i prava na učinkovit lijek koje je prekršeno neučinkovitim odgovorom litavskih vlasti na pritužbe podnositelja. Naglasio je kako sve države imaju pozitivnu obvezu osigurati učinkovito uživanje svih prava i sloboda zajamčenih Konvencijom, pri čemu se posebna važnost te obveze odnosi na osobe koje nisu prihvaćene u društvu, odnosno manjine koje su žrtve viktimizacije.

ESLJP je utvrdio kako su komentari utjecali na psihološku dobrobit i dostojanstvo podnositelja, čime se narušavalo pravo na privatnost. Također je izjavio kako se ne slaže s izjavama litavskih vlasti da komentari nisu dosegli prag zločina iz mržnje te da stavovi i vrijednosti, koji prevladavaju u pojedinom društvu, ne mogu i ne smiju predstavljati opravdanu osnovu za otvorenu diskriminaciju osoba na temelju njihove seksualne orijentacije. ESLJP je procjenu litavskih vlasti o nepokretanju postupka smatrao neskladnom s temeljnim načelima demokratske države vladavine prava (Presuda ESLJP-a, 41288/15).

4. Slučaj A.P., Garçon i Nicot protiv Francuske (Zahtjev broj 79885/12)

Ovaj postupak pokrenut je na temelju triju zahtjeva transrodnih državljana Francuske Republike. Razlog podnošenja zahtjeva bila je činjenica da su francuski sudovi odbijali promijeniti spol na rodnim listovima podnositelja. Podnositelji su ujedno naveli i kako su francuske vlasti, time što su kao uvjet prepoznavanja rodnog identiteta postavili obavljanje medicinskih postupaka i operacija koje uključuju visoku vjerojatnost

steriliteta, povrijedile pravo na poštovanje njihova privatna života. ESLJP je utvrdio kako su domaće vlasti ovakvim postupanjem zaista povrijedile navedeno pravo. Negativne posljedice ovakve presude bile su otklonjene ispravljanjem podnositeljevog rodnog lista, a samim time i promjenom građanskog statusa. Francusko pravosuđe je donošenjem zakona o modernizaciji (2016) i dodatnom uredbom (2017) izmijenilo uvjete priznavanja rodnog identiteta i načine za priznanje istog. Detaljnije, nakon donošenja novog zakona, podaci o osobi koja smatra da spol naveden u njihovom rodnom listu ne odgovara onim kakvim sami sebe percipiraju, moraju biti promijenjeni, s tim da se odbijanje ne smije temeljiti na činjenici da te osobe nisu prošle medicinske zahvate, preglede i ostale vrste liječenja (Presuda ELJSP-a, 79885/12).

5. Slučaj Martzaklis i ostali protiv Grčke (Zahtjev br. 20378/13)

Postupak su pokrenuli zatvorenici grčkog zatvora, zaraženi HIV-om, koji su se žalili na nehumane uvjete prilikom izdržavanja kazne u zatvoru ili smještaja u zatvorskoj bolnici. Žalili su se na sanitarne uvjete, nekvalitetno liječenje i tretiranje HIV pacijenata, prenapučenost i hladnoću prostorija, hranu niskih prehrambenih vrijednosti te neprimjereno i neredovito liječenje, koje ujedno nije bilo prilagođeno osobnim potrebama zatvorenika. Uz to, ovi su zatvorenici bili izolirani od ostatka ostalih kako bi se spriječilo daljnje širenje zaraze. ESLJP je postupak izolacije zatvorenika smatrao nepotrebnim jer zatvorenici nisu bolovali od AIDS-a te je naglasio kako se time nanijela tjelesna i duševna patnja koja nadilazi onu od oduzimanja slobode. Utvrdio je kako su uvjeti zatvorske bolnice doista bili nehumani te na temelju toga donio presudu kako je postupanje Grčke zatvorske bolnice predstavljalo kršenje članka 3. Konvencije, odnosno zabrane mučenja uz kršenje članka 14. o zabrani diskriminacije (Presuda ELJSP-a, 20378/13).

Kao što je već navedeno, presude ESLJP-a obvezujuće su za države koje su prekršile prava građana utvrđena Konvencijom. Temelj takvog obvezujućeg karaktera presude proizlazi iz članka 46. Konvencije, koji navodi obvezu podvrgavanja konačnoj presudi u svakom sporu u kojem su države stranke (Konforta, 2017). Poštovanje presude očituje se kroz trostruke obveze države. Prvu obvezu čini prestanak povrede prava podnositelja,

druga je obveza popravak osobne situacije podnositelja zahtjeva, odnosno poduzimanje mjera koje će njegovu situaciju koliko god je to moguće vratiti u prvobitni položaj, odnosno onaj prije povrede, a treća je obveza države članice osiguranje neponavljanja iste povrede. Razlikujemo pojedinačne i opće mjere izvršenja presude. Najpoznatiji primjeri pojedinačnih mjera su plaćanja pravičnih naknada te ponavljanje ili obnavljanje domaćeg postupka za koji je utvrđena nepravičnost, odnosno kojim je povrijeđeno pravo zajamčeno Konvencijom. Države, uz poduzimanje mjera vezanih uz pojedinačan slučaj povrede, moraju poduzeti i opće mjere koje za cilj imaju sprječavanje sličnih povreda u budućnosti i koje se smatraju sustavnim promjenama u zakonodavstvima, a očituju se u obvezi provedbe administrativnih reformi i promjeni upravne i sudske praksi država (Trgovac i sur., 2018).

4. Primjena međunarodnopravnih standarda zaštite prava LGBTQIA+ osoba u Republici Hrvatskoj

Kao i mnoge ostale europske zemlje, Hrvatska je svoje putovanje prema sve većem priznavanju i poštovanju LGBTQIA+ prava započela pod pritiskom EU-a, odnosno kada su hrvatske političke elite izrazile želju za ulaskom. Za Hrvatsku je to bila 2001. godina kada je potpisan Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju te se može reći kako se tada stvorilo okruženje u kojem se LGBTQIA+ pokret napokon mogao početi ostvarivati. Veliki iskorak predstavljalo je osnivanje dviju novih LGBTQIA+ udruga, LORI u Rijeci te Iskorak u Zagrebu, čime su stvoreni preduvjeti za sustavnim bavljenjem, ostvarivanjem i poštivanjem LGBTQIA+ prava u Hrvatskoj. Nadalje, bitna je i 2002. godina kada se prvi puta organizirala Povorka ponosa LGBTQIA+ osoba u Zagrebu pod nazivom Iskorak kontra predrasuda. Cilj tog velikog javnog istupa LGBT osoba bio je osvješćivanje naroda o sustavnoj diskriminaciji i kršenju ljudskih prava s kojima se pripadnici LGBT zajednice svakodnevno susreću. Važno je naglasiti kako su na njoj sudjelovale i politički značajne osobe, poput tadašnjeg ministra unutarnjih poslova, velikog broja saborskih zastupnika i Visokog povjerenika UN-a za ljudska prava u Hrvatskoj, koji su na taj način po prvi puta javno izjavili podršku LGBTQIA+ zajednici. Iako je Povorka bila obilježena nizom incidenata i neuspješnošću policije da osigura

mirno okupljanje građana, i dalje predstavlja prekretnicu u borbi za prava LGBTQIA+ osoba u Hrvatskoj te temelj svim ostalim povorkama koje su uslijedile nakon nje.

Velike promjene uoči pristupanja uslijedile su i u zakonodavnim i institucionalnim okvirima. Hrvatska je kroz politiku uvjetovanosti morala usvojiti visoke standarde zaštite i poštivanja ljudskih prava. Usklađivanje hrvatskog zakonodavstva i harmonizacija rada hrvatskih institucija, prema onima od EU-a, započinje 2003. godine kada je Hrvatski Sabor usvojio Zakon o ravnopravnosti spolova kojim se prvi put zabranila diskriminacija na temelju spolne orijentacije. Tim je zakonom također određeno da pitanja spolne orijentacije i rodnog identiteta spadaju pod djelokrug rada institucija te je tako briga o promociji i poštivanju ljudskih prava potpala pod djelovanje Vladina Ureda za ravnopravnost spolova, koji s predlaganjem zakonskih i političkih rješenja poboljšava status LGBTIQ zajednice, a nadzor provođenja ove vrste diskriminacije, kao i zaprimanje pritužbi i odgovaranja na iste, potpao je pod djelokrug Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova. Uz donošenje ovog zakona bitno je i donošenje niza antidiskriminacijskih odredbi koje mijenjaju već postojeće zakone. Tako je recimo u Zakonu o radu izmijenjena odredba o izravnoj i neizravnoj diskriminaciji pri zapošljavanju kojoj se nadodala zabrana diskriminacije na temelju seksualne orijentacije. Promjene su izvršene i u Zakonu o visokom školstvu i znanstvenoj djelatnosti koji je tada osigurao zabranu diskriminaciju na temelju seksualne orijentacije kod upisa na visokoškolske ustanove. Bitne su i promjene Zakona o elektroničkim medijima te Zakona o Hrvatskoj radioteleviziji čije su izmjene vidljive u zabrani širenja mržnje, diskriminacije i neprijateljskih stavova prema LGBTIQ osobama (Novosel, 2015).

U 2003. godini također je usvojen Zakon o istospolnim zajednicama koji je, nažalost, više ličio na simboličku, a ne stvarnu promjenu. Njime su istospolnim partnerima omogućena tri prava: pravo na uzdržavanje, stjecanje i uređivanje međusobnih imovinskih odnosa te pravo na uzajamno pomaganje. Međutim, ova prava mogla su biti ostvarena tek nakon prekida odnosa uz preduvjet dokazivanja da je odnos trajao minimalno tri godine (Drakučić, 2013, prema Vučković Juroš, 2015).

Nadalje, usvojio se i Zakon o suzbijanju diskriminacije koji je uključivao diskriminaciju na temelju rodnog identiteta i seksualne orijentacije, a njegovim je usvajanjem stvorena i

formalna obveza usklađivanja ostalih relevantnih zakona s njegovim odredbama. Uz to, dodatna zaštita ljudskih prava LGBTIQ osoba putem ovog zakona ostvarena je kroz odredbe koje omogućavaju građanima i udrugama mogućnost podnošenja tužbe za diskriminaciju pred domaćim sudovima. Bitna je bila i izmjena Kaznenog zakona koja je govor mržnje, ostvaren na temelju seksualne orijentacije, klasificirala kao zločin iz mržnje. Ova promjena uslijedila je 2011. godine kada je Hrvatska bila u završnom dijelu pregovora o ulasku, a na rješavanju usklađivanja zakonodavstva sa poglavljem o Pravosuđu i temeljnim pravima EU-a. Razlog ove izmjene leži u brojnim incidentima, odnosno napadima na građane i policiju, koji su se dogodili tijekom druge Povorke ponosa u hrvatskoj, Split Pride-u. Svojim dolaskom, podršku Povorci pokazali su izaslanici iz ostalih država članica koji su bilo zgroženi ovakvim napadima. Upravo je to bio dovoljan motiv za hrvatsku političku scenu i državna tijela koja su trebala poduzeti sve mjere kojima se osiguravaju prava LGBTQIA+ osoba. Tako su recimo Državno odvjetništvo i policija podnijeli više od stotinu optužnih prijedloga, čime su pokazali kako se nasilje i kršenje prava LGBTQIA+ osoba više neće prihvaćati, a Vlada je 2011. godine donijela i Protokol o postupanju u slučajevima zločina mržnje. Protokolom se uspostavio okvir rada policije i državnog odvjetništva te radna grupa Ureda za ljudska prava koja prati učestalost i karakteristike pojave zločina iz mržnje prema LGBTIQ osobama (Novosel, 2015).

Iz prethodno navedenog jasno je vidljiv utjecaj koji su europeizacija i politika uvjetovanja ostvarile u Hrvatskoj. Sva usvajanja novih zakona te izmjene već postojećih donesene su zbog nužnosti usklađivanja hrvatskog zakonodavstva i institucionalnog rada s onim od EU-a. Premda su ove promjene doista značajne, postavlja se pitanje je li se hrvatsko društvo zbog njih promijenilo, odnosno moderniziralo? Postoje i pozitivni i negativni primjeri razvijanja hrvatskog zakonodavstva i institucionalne prakse nakon pristupanja u EU.

Negativan primjer vidljiv je u referendumu iz 2013. godine u kojem je većina građana izjavila želju za prenošenjem definicije braka iz Obiteljskog zakona u Ustav Republike Hrvatske (Jeleč, 2015). Rezultat referenduma bila je promjena Ustava čiji članak 64. stavka 2. glasi „brak je životna zajednica žene i muškarca“ (Ustav Republike Hrvatske, NN 05/14, čl.64, st.2). Provođenje ovog referenduma pokazalo je jačinu utjecaja

Katoličke crkve u Hrvatskoj te dokazalo kako hrvatsko društvo nije spremno na mijenjanje stavova (Jeleč, 2015).

Nadalje, novim Zakonom o medicinski potpomognutoj oplodnji planiralo se svim ženama omogućiti pristup postupku, bez obzira jesu li bez partnera, u heteroseksualnom ili homoseksualnom odnosu. Međutim, zakon u konačnici pravo na provođenje postupka osigurava samo onim ženama koje se nalaze u braku ili izvanbračnoj zajednici te ženama koje su u ni u kakvom odnosu, a nose se s problemom neplodnosti (Zakon o medicinski potpomognutoj oplodnji NN 86/2012, prema Vučković Juroš, 2015). Dakle, Zakon ne prati antidiskriminacijska načela, s obzirom da je isključio sve žene koje se nalaze u istospolnim zajednicama, što predstavlja diskriminaciju na temelju seksualne orijentacije (Juras, 2013, prema Vučković Juroš, 2015).

LGBT udruge, uz diskriminatorne zakone, kao veliki problem navode i diskriminatornu praksu hrvatskih institucija. Primjer jedne jest tužba zaposlenika Fakulteta organizacije i informatike u Varaždinu, podnesena zbog spolne diskriminacije koja je, premda je završila pozitivnom presudom, ukazala na problem nespremnosti hrvatskih sudova u provođenju Zakona o suzbijanju diskriminacije. Jednako tako, udruge ukazuju i na neprofesionalno djelovanje policije u slučajevima diskriminacije i zlostavljanja LGBT pripadnika. Primjer je slučaj kojim su se pobliže bavile udruge Iskorak i Kontra, a u kojem su policijski službenici na terenu odbili privesti napadače šest lezbijki, pri čemu su ih dodatno izvrijeđali i omalovažili (Juras, 2013, prema Vučković Juroš, 2015). Još jedan značajan primjer nepromijenjenog stava i ponašanja hrvatskog naroda predstavlja incident na imotskom karnevalu 2020. godine tijekom kojeg su spaljene lutke dvaju gejeva, Ive Šegote i Mladena Kožića, koji su donedavno vodili borbu s hrvatskim insitucijama u pogledu udomljavanja djeteta (Stepanović, 2022).

Njihova je borba započela 2017. godine kada nisu uspjeli dobiti licencu za udomiteljstvo. Razlog donošenja takve odluke Centra za socijalnu skrb bilo je nepostojanje zakonskih odluka, budući da Zakon o udomiteljstvu kao moguće udomitelje navodi samce, bračne i izvanbračne partnere. Nakon toga su uložili žalbu Upravnom sudu koji je poništio ranije rješenje Centra te predmet vratio na ponovni postupak. Centar je opet odlučio odbiti zahtjev za davanje licence za obavljanje udomiteljstva jer svoje odluke smiju temeljiti

samo na zakonskim odredbama, a ne na sudskim odlukama. U borbu se uključio i Ustavni sud koji je odlučio da se životnim partnerima u pogledu udomljavanja trebaju pružiti jednaka prava i mogućnosti, kao i ostalim partnerima/samcima. Nakon borbe koja je trajala tri godine, Ivo Šegota i Mladen Kožić uspjeli su dobiti licencu za obavljanje udomiteljstva te su ubrzo nakon toga uspjeli i udomiti (Turčin, 2020). Premda je završila s uspjehom, borba ovih životnih partnera ukazala je na težinu ostvarivanja prava LGBTQIA+ osoba te na nesprijetnost hrvatskih institucionalnih tijela u provođenju jednakosti svih osoba.

S druge strane, primjer koji ukazuje na to da je Hrvatska nastavila s pozitivnim zakonodavnim promjenama u korist LGBT osoba i nakon ulaska u EU jest stupanje na snagu Zakona o životnom partnerstvu (2014). Zakonom je omogućeno sklapanje životna partnerstva i pristup nizu ostalih prava kojima ranije nisu mogli pristupiti zbog nedostataka Zakona o istospolnim zajednicama. Ovim je zakonom životno partnerstvo u velikoj mjeri izjednačeno s bračnom zajednicom (Inicijativa za životno partnerstvo, 2014, prema Vučković Juroš, 2015), a najvažniju novinu predstavlja mogućnost stjecanja roditeljske i partnerske skrbi. Stjecanjem roditeljske skrbi, životni se partner izjednačava s ulogom maćehe ili očuha, dok partnerska skrb omogućuje stjecanja prava na skrb o maloljetnom djetetu životnog partnera, a najčešće u slučaju smrti partnera roditelja (Čizmek, 2014, prema Vučković Juroš, 2015). Iako je ovaj Zakon iznimno pridonio poboljšanju položaja LGBT osoba u društvu, u njemu su izostavljena brojna prava, poput onog na posvajanje i udomljivanje djece (Vučković Juroš, 2015).

Vlada je objavila i publikacije „Pojmovnik rodne terminologije prema standardima Europske Unije“ te „Priručnik za suzbijanje nasilja protiv LGBT osoba za policijske djelatnike“ (Jeleč, 2015).

Uz to, Ministarstvo unutarnjih poslova provelo je brojne policijske obuke. Iako i dalje postoje slučajevi neprofesionalnog djelovanja policijskih službenika (poput onog navedenog ranije u tekstu), odnos policijske službe prema LGBTQIA+ zajednici znatno se promijenio i još uvijek se mijenja. Kao primjer može poslužiti obuka koju su prošli policijski službenici u sklopu projekta PROGRESS „Zajedno protiv diskriminacije LGBTIQ osoba“ 2011. godine, a kojeg je financirala EU. Projekt su provodile dvije

udruge, Domino i Zagreb Pride, te Centar za mirovne studije. U programu je sudjelovalo dvjesto polaznika Programa obrazovanja odraslih za zanimanje policajac, a teme su obuhvatile terminologiju LGBT zajednice, LGBTIQ prava kao ljudska prava, vrste zločina iz mržnje i pravilno postupanje prema žrtvama zločina počinjenih prema LGBTIQ osobama te kvalitetna suradnja sa LGBT udrugama i civilnim društvima koja se bore za LGBT prava u Hrvatskoj. Nadalje, projekt „Prevenције i suzbijanje zločina iz mržnje prema LGBT osobama“ predstavlja primjer još jedne uspješne suradnje LGBT udruga i policije. Partneri projekta bili su Lezbijska grupa Kontra, Centar za prava seksualnih i rodnih manjina te Ravnateljstvo. Ovim se projektom željela pospješiti implementacija međunarodnih propisa o zabrani zločina iz mržnje prema LGBT osobama u nacionalne propise i politike. Projekt je, uz LGBT osobe koje su od ovog projekta imali najviše koristi, bio usmjeren i na Vladu, Ured za ljudska prava, Ministarstvo unutarnjih poslova te Državno odvjetništvo. Jedna od provedbenih aktivnosti predstavljala je izradbu preporuka državnim tijelima za bolju implementaciju međunarodnih propisa. Preporuke su ostvarene na temelju Preporuke Vijeća Europe o suzbijanju diskriminacije na temelju seksualne orijentacije i rodnog identiteta te su poslana državnim tijelima. Uz to se tijekom ove aktivnosti odredilo kako bi uključivanje LGBT udruga i organizacija u Radnu skupinu za praćenje zločina iz mržnje bilo poželjno, odnosno korisno (Petković & Kozjak Mikić, 2015).

Pozitivan primjer popravka odnosa institucionalnih tijela i LGBTQIA+ osoba vidljiv je i u presudi Visokog upravnog suda koja životnim partnerima dozvoljava ravnopravno pristupanje postupku posvajanja djece. Dakle, presudom se zabranilo diskriminiranje osobe na temelju seksualne orijentacije pri provođenju postupka posvojenja, odnosno omogućilo se životnim partnerima pristupanje procjeni za posvojitelje. Visoki upravni sud je u presudi više puta spomenuo i ranije donesene presude ESLJP-a koje osiguravaju pravo zaštite obiteljskog života istospolnim parovima (Kovačević Barišić, 2022).

U implementaciji LGBTQIA+ standarda međunarodnih organizacija veliku ulogu ima i Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova (dalje u tekstu: Pravobraniteljica) koja predstavlja neovisnu institucija osnovanu 2003. godine. Od tada, s punomoći danom od Hrvatskog Sabora, prati provedbu odredbi i mjera za zaštitu od diskriminacije na temelju spola, seksualne orijentacije te bračnog i obiteljskog statusa (Zakon o ravnopravnosti

spolova, NN 82/08, prema Ljubičić, 2015). Uz to, u djelokrug rada joj spadaju primanje i rješavanje individualnih pritužbi građana, udruga i organizacija, suradnja s civilnim društvima i udrugama u poboljšanju položaja seksualnih manjina unutar društva te osvještavanje javnosti. Kroz svoja izvješća obavještava o položaju žena naspram muškaraca, kao i seksualnih manjina unutar Republike Hrvatske. Također, obavještava nadležna tijela o svim uočenim pogreškama i propustima. Tako je recimo analizom obrazovnih materijala, поближе, sadržaja predmeta vjeronauka, etike, prirode i društva te biologije, utvrdila nepostojanje edukativnih sadržaja o seksualnoj orijentaciji, rodnom identitetu i pravima seksualnih manjina, čime se zanemaruje nužnost stalnog osvještavanja učenika o ovim problematikama. Zabrinjavajući je podatak kako je tijekom iste analize utvrdila postojanje brojnih neprimjerenih stavova o homoseksualnosti. O svojoj analizi je obavijestila Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa te upozorila na lošu primjenu Preporuke Odbora ministara o mjerama za suzbijanje diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta te dviju rezolucija Parlamenta; Rezolucije o planu EU-a protiv homofobije i diskriminacije na temelju seksualne orijentacije i rodnog identiteta te Rezolucije o homofobiji u Europi (Ljubičić, 2015).

5. Zaključak

Borba za ljudska prava predstavlja jedan od glavnih fokusa rada međunarodnih organizacija. Ideja da su LGBTQIA+ prava ljudska prava osvijestile su i europske međunarodne organizacije, Vijeće Europe i Europska Unija, koje su tijekom posljednjih pedeset godina ostvarile značajan utjecaj u pogledu priznavanja i poštivanja prava LGBTQIA+ osoba. Zauzele su stav u svojim temeljnim dokumentima da bi LGBTQIA+ osobe trebale bit izjednačene svim ostalima u društvu te da njihov položaj ne smije patiti zbog činjenice seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Nadalje, svojim su poveljama, konvencijama, rezolucijama, preporukama, izvješćima, presudama, uredbama i ostalim bitnim dokumentima, stvorile potrebu promjene nacionalnih zakonodavstava država članica, država kandidatkinja za članstvo, a posredno čak i pravnih sustava onih država koje se ne mogu kvalificirati za članstvo u ovim organizacijama jer pripadaju drugim regionalnim sustavima zaštite prava čovjeka.

Iako se pravni položaj LGBTQIA+ osoba zbog utjecaja međunarodnih organizacija doista poboljšao, i dalje nailazimo na primjere neprihvatljivih obrazaca ponašanja prema pripadnicima ove seksualne manjine koji tjeraju na postavljanje pitanja je li se ovaj specifičan problem uistinu riješio. Činjenica je da promjenu pravnog položaja ne prati uvijek promjena društvenih stavova i vrijednosti, uključujući predrasude prema osobama pripadnicima seksualnih i rodni manjina.

To je vidljivo i na primjeru Hrvatske, koja je zbog očekivanja međunarodnih organizacija bila prisiljena usvajati nove te izmjenjivati već postojeće zakone, kojima osigurava dosljedno priznavanje i poštivanje prava LGBTQIA+ osoba. Međutim, u Hrvatskoj, u kojoj su LGBTQIA+ osobe u puno pogleda pravno izjednačene s ostatkom populacije, i dalje nailazimo na primjere diskriminacije, kako iz zakona koji ne osiguravaju dovoljnu jednakost, tako i iz prakse institucija i tijela. Stoga se izvodi zaključak kako je pažnju potrebnije usmjeriti u promjene društvenih stavova i obrazaca ponašanja nego u zakone i politike.

Kako navode Banović i Vasić (2013: 149) „društvo lako pristaje na zabranu diskriminacije, no teško prelazi crvenu liniju priznavanja i ostalog seta prava za LGBT osobe: pravo na zaključivanje braka i usvajanje djece.“ Upravo se ova dva područja priznanja jednakosti LGBTQIA+ osoba u Hrvatskoj još uvijek ne primjenjuju.

Ranije navedena izmjena Ustava Republike Hrvatske, koja potvrđuje da je brak zajednica isključivo žene i muškarca, onemogućuje LGBTQ osobama ravnopravnost u pristupu instituciji braka. Borba životnih partnera Šegote i Kožića, za pristup usluzi skrbništva osoba koje žive u registriranom životnom partnerstvu, iako s pozitivnim ishodom, ukazala je na nespremnost institucionalnih tijela u provođenju jednakosti za sve osobe. Također, iako je odlukom Visokog upravnog suda životnim partnerima omogućen pristup procesu posvajanja, ono se i dalje gleda od slučaja do slučaja. Točnije, krajnja odluka je na institucijama koje do sada nisu pokazale spremnost u priznavanju i poštivanju prava LGBTQIA+ osoba.

Cilj priznanja jednakosti mogao bi se postići donošenjem LGBTQIA+ akcijskog plana ili strategije, s ciljem boljeg adresiranja nasilničkog ponašanja zasnovanog na homofobiji, transfobiji i bifobiji u školama, a koji bi se provodio edukacijom građana na javnim

dogadanjima, o činjenici da pripadnici LGBTQIA+ imaju prava kao i svi drugi građani, odnosno da imaju potpuno pravo živjeti slobodno i sigurno, bez straha od predrasuda, fizičkih prijetnji ili progona.

Literatura

1. Ansara, Y. G., & Friedman, E. J. (2016). Transphobia. *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Gender and Sexuality Studies*, 1-3.
2. Arbanas, G. (2021). Spolovi, rodni identiteti i seksualne orijentacije i grupna analiza. *Psihoterapija*, 35(1-2), 3-28.
3. Archick, K. (2016). The European Union: Current challenges and future prospects.
4. Ayoub, P. M. (2015). Contested norms in new-adopter states: International determinants of LGBT rights legislation. *European Journal of International Relations*, 21(2), 293-322.
5. Ayoub, P., & Paternotte, D. (2019). Europe and LGBT rights: A conflicted relationship. *The Oxford handbook of global LGBT and sexual diversity politics*. Oxford University Press.
6. Banović, D. (2011). Prava i slobode LGBT osoba – Seksualna orijentacija i rodni identitet u pozitivnom pravu u Bosni i Hercegovini. Banović Damir. Prava i slobode LGBT osoba. Seksualna orijentacije i rodni identitet u pozitivnom pravu. *Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar*.
7. Banović, D. & Vasić, V. (2013). Seksualna orijentacija i rodni identitet u kontekstu ljudskih prava u Bosni i Hercegovini. Spahić, A. & Gavrić, S. Čitanka LGBT ljudskih prava. *Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar*.
8. Bailey, J. M., Vasey, P. L., Diamond, L. M., Breedlove, S. M., Vilain, E., & Epprecht, M. (2016). Sexual orientation, controversy, and science. *Psychological Science in the Public Interest*, 17(2), 45-101.
9. Birkett, M., Newcomb, M. E., & Mustanski, B. (2015). Does it get better? A longitudinal analysis of psychological distress and victimization in lesbian, gay, bisexual, transgender, and questioning youth. *Journal of Adolescent Health*, 56(3), 280-285.
10. Brunning, L., & McKeever, N. (2021). Asexuality. *Journal of Applied Philosophy*, 38(3), 497-517.
11. Bucholc, M. (2022). The anti-LGBTIQ campaign in Poland: The established, the outsiders, and the legal performance of exclusion. *Law & Policy*, 44(1), 4-22.)

12. Buntak, I. (2020). *A corpus analysis of five neologisms from the area of gender and sexuality studies* (Doctoral dissertation, University of Zagreb. University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences. Department of English language and literature).
13. Çali, B., & Koch, A. (2014). Foxes guarding the foxes? The peer review of human rights judgments by the Committee of Ministers of the Council of Europe. *Human Rights Law Review*, 14(2), 301-325.
14. Čepo, D. (2013). Europski parlament: koga predstavlja, kako radi i treba li ga mijenjati?. *Političke analize: tromjesečnik za hrvatsku i međunarodnu politiku*, 4(14), 3-9.
15. Davies, D. (2012). Sexual Orientation. *Pink Therapy*, 7. (1-5)
16. Dolgin, J. (2017). Discriminating Gender: Local, Medical, and Social Presumptions about Transgender and Intersex People. *Sw. L. REV.*, 47, 61.
17. Dzehtsiarou, K. (2017). What is law for the European Court of Human Rights. *Geo. J. Int'l L.*, 49, 89.
18. Evans, P., & Silk, P. (2008). *The Parliamentary Assembly: practice and procedure*. Council of Europe.
19. Galupo, M. P., Henise, S. B., & Mercer, N. L. (2016). "The labels don't work very well": Transgender individuals' conceptualizations of sexual orientation and sexual identity. *International Journal of Transgenderism*, 17(2), 93-104.
20. Graff, A., & Korolczuk, E. (2022). *Anti-gender politics in the populist moment* (p. 212). Taylor & Francis.
21. Hancock, A., & Haskin, G. (2015). Speech-language pathologists' knowledge and attitudes regarding lesbian, gay, bisexual, transgender, and queer (LGBTQ) populations. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 24(2), 206-221.
22. Hasanagić, J. (2012). Spol, rod, rodne uloge, rodni identitet i seksualna orijentacija. U: *Spahić, Aida i Gavrić, Saša (ur.) Čitanka LGBT ljudskih prava*, 42-47.
23. Hillebrecht, C. (2014). The power of human rights tribunals: Compliance with the European Court of Human Rights and domestic policy change. *European Journal of International Relations*, 20(4), 1100-1123.

24. Helfer, L. R., & Voeten, E. (2014). International courts as agents of legal change: Evidence from LGBT rights in Europe. *International Organization*, 68(1), 77-110.
25. Kondor-Langer, M. (2015). Zaštita prava LGBT osoba: zakonodavstvo i policija. *Kriminologija & socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju*, 23(2), 282-305.
26. Konforta, M. (2017). Implementacija presuda Europskog suda za ljudska prava. *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, 24(2), 271-292.
27. Kicker, R. (2010). *The Council of Europe: Pioneer and guarantor for human rights and democracy*. Council of Europe.
28. Kunzel, R. (2018). The power of queer history. *The American Historical Review*, 123(5), 1560-1582.
29. Ljubičić, V. (2015). Iskustva Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova u suzbijanju homofobije. *Kriminologija & socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju*, 23(2), 253-281.
30. MacInnis, C. C., & Hodson, G. (2012). Intergroup bias toward "Group X": Evidence of prejudice, dehumanization, avoidance, and discrimination against asexuals. *Group processes & intergroup relations*, 15(6), 725-743.
31. Math, S. B., & Seshadri, S. P. (2013). The invisible ones: Sexual minorities. *The Indian journal of medical research*, 137(1), 4.
32. Nichols, M., & Shernoff, M. (2000). Therapy with sexual minorities. *Principles and practice of sex therapy*, 4, 353-367.
33. Penezić, Z., & Šunjić, M. (2013). Mediji, ženska rodna uloga i rodni stereotipi. *Kultura Komuniciranja*, 77.
34. Petković, D., & Kozjak Mikić, Z. (2015). Aktivnosti Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske u suzbijanju diskriminacije LGBT osoba. *Kriminologija & socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju*, 23(2), 306-334.
35. Petričušić, A., Željko, D., Radović, B., (2022). Pristup i aktivnosti Vijeća Europe s ciljem dokidanja homofobije, bifobije, transfobije i diskriminacije na osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta, u: A. Horvat Vuković, A. Kuzelj, A.

- Petričušić (ur.), *Razvoj i zaštita prava LGBTIQ+ osoba* (179-201). Zagreb: ZA-Pravo LGBTIQ+ osoba.
36. Schimmelfennig, F., & Sedelmeier, U. (Eds.). (2005). *The Europeanization of central and eastern Europe*. Cornell university press.
37. Schmahl, S., & Breuer, M. (Eds.). (2017). *The Council of Europe: its law and policies*. Oxford University Press.
38. Schneider, L. C., & Roncolato, C. (2012). Queer theologies. *Religion compass*, 6(1), 1-13
39. Sekulić, D., (2021). „Istraživanje u sociologiji“, u: S., Zrinščak i dr. (ur.), *Opća sociologija s uvodom u sociologiju prava* (str. 27-48), Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
40. Semenova, N. S., Kiseleva, E. V., Ilyashevich, M. V., & Alisievlch, E. S. (2015). Traditional values and human rights of LGBTI in the framework of the UN and Council of Europe: International legal aspects. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6(4), 315-315.
41. Stepanović, N. (2022). Policy Makes a Family: Croatian LGBTQ Movement and the Struggle for Fostering Rights. In *Mapping LGBTQ Spaces and Places* (pp. 45-55). Springer, Cham.
42. Swimelar, S. (2017). The journey of LGBT rights: Norm diffusion and its challenges in EU seeking states: Bosnia and Serbia. *Human Rights Quarterly*, 39(4), 910-942.
43. Trgovac, S., Grbavac, S., & Marković, S. (2018). Ustavnosudski pogled na izvršenje presuda Europskog suda za ljudska prava. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 39(1), 633-663.
44. Ustav Republike Hrvatske, Narodne Novine, br. 56/1990, 135/1997, 08/1998, 113/2000, 124/2000, 28/2001, 41/2001, 55/2001, 76/2010, 85/2010, 05/2014
45. Ventriglio, A., Castaldelli-Maia, J. M., Torales, J., De Berardis, D., & Bhugra, D. (2021). Homophobia and mental health: a scourge of modern era. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*, 30.

46. Viljanen, J. (2008). The role of the European court of human rights as a developer of international human rights law. *Cuadernos Constitucionales de la Cátedra Fadrique Furió Ceriol*, (62), 249-265.
47. Vučković Juroš, T. (2015). Socijalna isključenost seksualnih manjina u Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku*, 22(2), 195-217.
48. Worthen, M. G. (2016). Hetero-cis-normativity and the gendering of transphobia. *International Journal of Transgenderism*, 17(1), 31-57.

Mrežni izvori

1. Bowmani, Z., & Cukor, E. (2021). LGBTQIA+ Discrimination., dostupno na linku: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4133777 (16.08.2022)
2. Europska Unija: Europski Parlament, dostupno na linku: (https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/institutions-and-bodies-profiles/european-parliament_hr (02.09.2022.))
3. Europski Parlament: ovlasti i postupci, dostupno na linku: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/hr/powers-and-procedures> (02.09.2022.)
4. ESLJP-a: The European Court of Human Rights in facts & figures, 2021, dostupno na linku: https://www.echr.coe.int/Documents/Facts_Figures_2021_ENG.pdf. (25.08.2022.)
5. Gerards, J., (2017.), The European Court of Human Rights, u: A., Jakab, A., Dyevre, G., Itzovich, *Comparative Constitutional Reasoning* (237-276), Cambridge; Cambridge University press, dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/321050448_The_European_Court_of_Human_Rights (15.08.2022.)
6. Hrvatski Sabor: Izaslanstvo Hrvatskoga sabora u Parlamentarnoj skupštini Vijeća Europe, dostupno na linku: <https://www.sabor.hr/hr/izaslanstvo/izaslanstvo->

hrvatskoga-sabora-u-parlamentarnoj-skupstini-vijeca-europe-8-saziv
(29.08.2022.)

7. Izvješće Povjerenika za ljudska prava Nilsa Muižnieksa, 2017., dostupno na linku: https://search.coe.int/commissioner/Pages/result_details.aspx?ObjectId=090000168077ec86#_Toc504126359 (26.08.2022.)
8. Izvješće Povjerenice za ljudska prava Dunje Mijatović, 2021., dostupno na linku: https://search.coe.int/commissioner/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680a58d1e (26.08.2022.)
9. Jeleč, N., (2015), Ljudska prava LGBT osoba u kontekstu evropskih integracija., Sarajevo: istraživački sektor, dostupno na linku: <https://www.parlament.ba/Publication/Read/3934?title=ljudska-prava-lgbt-osoba-u-kontekstu-evropskih-integracija&pageId=0> (07.09.2022.)
10. Kovács, Z., Portrayal and Promotion - Hungary's LGBTQI+ Law Explained. EURACTIV, 24.06.2021., dostupno na linku: <https://www.euractiv.com/section/nondiscrimination/news/portrayal-and-promotion-hungarys-latest-anti-lgbt-law-explained/> (30.08.2022.)
11. Kovačević Barišić, R., Istospolni partneri mogu ravnopravno pristupiti postupku posvajanja djece: 'Ovo je veliki trenutak', Večernji list, 26.05.2022., dostupno na linku: <https://www.vecernji.hr/vijesti/visoki-upravni-sud-donio-presudu-u-slucaju-pristupa-posvojenju-zivotnih-partnera-kozica-i-segote-1589621>
12. Levačić, Poljska povlači “LGBT-free zone” pod pritiskom EU. Bilten regionalni portal, 23.09.2021., dostupno na linku: <https://www.bilten.org/?p=39592> (30.08.2022.)
13. Ninčević, M. (2021). *Europski sustav zaštite ljudskih prava* (Specijalistički diplomski stručni. Šibenik: Veleučilište u Šibeniku, Upravni studij, dostupno na linku: <https://repozitorij.vus.hr/islandora/object/vus:1814> (25.08.2022.)
14. Novosel, I., (2015). Ljudska prava LGBT osoba u Hrvatskoj na putu u Europsku Uniju. U: V. Vasić (ur.), *Uticaj EU integracija na poštivanje i zaštitu ljudskih prava LGBT osoba u Sloveniji, Hrvatskoj i Crnoj Gori* (str. 30-42). Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, dostupno na linku: https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2015/05/EU-integracije_bih_web.pdf, (27.08.2022.)

15. Papić, T. (2011). Pojam međunarodne organizacije iz nacrtu članova o odgovornosti međunarodnih organizacija Komisije UN za međunarodno pravo, dostupno na linku: http://pravnozapis.rs/wp-content/uploads/issues/1-2011/Tatjana_Papic.pdf (17.08.2022.)
16. Preporuka Odbora Ministara o mjerama za suzbijanje diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta (2010)5, dostupna na linku: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805cf40a (27.08.2022.)
17. Presuda, ESLJP, 18766/11 i 36030/11, Oliari i dr./ Italija, ESLJP, 21/10/2015, dostupna na linku: <https://rm.coe.int/thematic-factsheet-lgbti-eng/1680a3b2d7> (01.09.2022.)
18. Presuda, ESLJP, 73235/12, Identoba i dr./ Gruzija, ESLJP, 12/08/2015 dostupna na linku: <https://rm.coe.int/thematic-factsheet-lgbti-eng/1680a3b2d7> (01.09.2022.)
19. Presuda ESLJP, 41288/15, Beizaras i Levickas / Litva, ESLJP, 14/05/2020 dostupna na linku: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-200344%22%5D%7D> (01.09.2022.)
20. Presuda ESLJP, 79885/12, A.P., Garcon i Nicot / Francuska, 06/07/2017, dostupna na linku: <https://rm.coe.int/thematic-factsheet-lgbti-eng/1680a3b2d7>, (01.09.2022.)
21. Presuda ESLJP, 552/10, I.B. / Grčka, ESLJP, 03/01/2014, dostupna na linku: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-127055%22%5D%7D> (01.09.2022.)
22. Prijedlog Rezolucije Europskog Parlamenta o javnoj diskriminaciji i govoru mržnje prema LGBTI osobama, uključujući zone slobodne od LGBTI-a (2019/2933(RSP)), dostupna na linku: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-9-2019-0234_EN.html (02.09.2022.)
23. Rankin, J., Hungary Passes Law Banning LGBT Content in Schools or Kids' TV. The Guardian, 15.06.2021., dostupno na linku:

- <https://www.theguardian.com/world/2021/jun/15/hungary-passes-law-banning-lbgt-content-in-schools> (30.08.2021.)
24. Rezolucija Europskog parlamenta o povredama prava EU-a i prava građana pripadnika zajednice LGBTIQ u Mađarskoj nakon izmjena zakona koje je donio mađarski parlament (2021/2780(RSP)), dostupna na linku: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0362_HR.html, (03.09.2022.)
25. Rezolucija Europskog parlamenta o pravima međuspolnih osoba (2018/2878(RSP)), dostupna na linku: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2019-0128_EN.html, (03.09.2022..)
26. Rezolucija Parlamentarne skupštine Vijeća Europe (2417/ 2022) Parlamentarne Skupštine Vijeća Europe, dostupna na linku: <https://pace.coe.int/en/files/29712/html>, (29.08.2022.)
27. Rezolucija Parlamentarne Skupštine Vijeća Europe (2048/2015), dostupna na linku: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=21736&lang=en>, (29.08.2022.)
28. Rezolucija Parlamentarne Skupštine Vijeća Europe (2191/2017), dostupna na linku: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=24232&lang=en> (29.08.2022.)
29. Turčin, K., Sretan kraj dugotrajne sudske borbe: Istospolni partneri Ivo i Mladen udomili su dvoje djece. Jutarnji list, 05.09.2020., dostupno na linku: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/sretan-kraj-dugotrajne-sudske-borbe-istospolni-partneri-ivo-i-mladen-udomili-su-dvoje-djece-15017346>
30. Terminologija LGBTQIA+, preuzeta sa mrežne stranice Udruge LORI, dostupno na linku: <http://www.lori.hr/hr/prava-lgbt-osoba/terminologija/60-sve-o-svemu/terminologija> (16.08.2022.)
31. *Uticao EU integracija na poštivanje i zaštitu ljudskih prava LGBT osoba u Sloveniji, Hrvatskoj i Crnoj Gori, V. Vasić*, (ur.), (str-8). Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, dostupno na linku: https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2015/05/EU-integracije_bih_web.pdf, (27.08.2022.)

32. Vijeće Europe: Povjerenik za ljudska prava, dostupno na linku:
<https://www.coe.int/en/web/commissioner/mandate> (26.08.2022.)